

ERMENİ MESELESİNİN PSİKOLOJİK YÖNÜ

(THE PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF THE ARMENIAN QUESTION)

Yrd. Doç. Dr. Deniz ALTINBAŞ

Ahi Evran Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü-AVİM Uzmanı
daltinbas@avim.org.tr

Özet: “Ermeni meselesi” olarak bilinen sorunun siyasi, diplomatik, tarihî, sosyolojik ve hukukî yönleri farklı bakış açılarıyla incelenmekte, araştırılmaktadır. Ancak, sorunun çözüme ulaşmasındaki en önemli alan olan psikolojik boyut eksik kalmıştır. Bu çalışmada; “Ermeni meselesi” içinde yer alan Ermenistan Ermenileri, Ermeni diasporası, Türkiye Ermenileri, Türk resmi görüşünü savunanlar, Ermeniler karşısında suçluluk duyduklarını söyleyerek özür dileyen Türkler ve Türkiye üzerinde baskı yapan Avrupalılar olmak üzere tüm tarafların geçmiş travmaları ve içinde buldukları psikolojik durumları ele alınmıştır. Sorunun temelinde psikolojinin olduğundan hareketle, sorunun çözümünün de, şimdye kadar ileri sürülenlerin aksine, geleceğe odaklanmak şeklinde değil öncelikle geçmişteki travmaların üstesinden gelmek olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yas tutma, toplumsal travma, seçilmiş travma, zaman çökmesi, naklî hafıza

Abstract: The political, diplomatic, historical, sociological and legal aspects of the problem known as the “Armenian question” is being researched and analysed from different points of view. However, the psychological dimension which is the most important field in solving the problem is lacking. The paper deals with the past traumas and psychological situations of all the parties: Armenians of Armenia, Armenian diaspora, Turkish Armenians, Turkish people who defend the Turkish “official view”, Turks who apologise from the Armenians claiming that they feel guilty, and the Western world which puts pressure on Turkey. As it is defended that the basis of the problem lies in psychology, the solution is not focusing on the future, but on overcoming the past traumas.

Keywords: Mourning, social trauma, chosen trauma, time collapse, transferred memory

Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji gibi insanı ve insan davranışını konu alan sosyal disiplinlerde psikoloji biliminden sık sık yararlanır. İçinde “insan”ın olduğu toplum bilimlerinde psikolojinin kullanılması sonucu “sosyal psikoloji” ve “siyaset psikolojisi” gibi yeni yan dallar ortaya çıkmıştır. Sosyal psikoloji, toplumsal ortamlardaki bireysel hareketlerin doğasını ve nedenlerini anlamaya çalışan bilim dalıdır.¹ Siyaset psikolojisi ise; grup davranışı, karar verme, duygusal durum gibi makro konular ile ırkçılık, milliyetçilik, soykırım, radikal dincilik gibi mikro konulardan oluşan, toplum psikolojisini oluşturan veya etkileyen faktörleri global açıdan değerlendirmektedir.

Siyaset bilimciler ile psikanalistlerin ortak ilgi konusu; insanların grup içinde nasıl davrandığını ve diplomasi bunların düzenlenmesinde nasıl işlev göreceğini anlamaktır. Fakat gerçekte, insan zihni ilkel bir şekilde çalışmaktadır ve psikanalist bu durumun farkındadır. Siyaset bilimciler ise insanların uygar davrandığını düşünürler.²

“Ermeni sorunu” olarak bilinen konu, Ermenilerin 1915 yılında Osmanlı devleti tarafından soykırıma uğradıklarını ileri sürerek, Türkiye Cumhuriyeti’nin bu olayları “soykırım” olarak kabul etmesini ve kayıplarını tazmin etmesini istemeleridir. Avrupa/Batı/Hıristiyan dünyası Ermenilere destek verirken, Türk devleti üzerinde, yaptıklarının “soykırım” olduğunu itiraf ederek özür dilemesi için baskı yapmaktadırlar. “Türk tarafı” olarak adlandırabileceğimiz resmî görüş ve çoğunluk görüşü ise, ortada vatana ihanet ve savaş ortamı gibi anlaşılabilir sebeplere dayanan bir trajedi olduğunu, ancak bunun soykırım olmadığını, bunu her türlü belge ile ispat edebileceklerini, hatta arşivlerinin bu konuda araştırma yapmak isteyen herkese açık olduğunu ileri sürmektedir. Türkiye’de bir çoğunluk görüşü bulunmasına rağmen, bir grup liberal aydın Ermenilere yapılan bir soykırım olduğunu savunarak, en azından kendi adlarına özür dilemektedirler. “Ermeni sorunu”nun konusunu oluşturan bu durumun psikolojik olarak değerlendirilmesi gereken aktörleri; Ermeni diasporası, Ermenistan Ermenileri, Türkiye Ermenileri, Türk toplumu, Türkiye’deki özür dileyen grup ve Batılılar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ermeni sorunu, aslında öncelikle tarihçileri ve hukukçuları ilgilendiren bir konudur. Ancak siyasi boyutunun ağırlığı nedeniyle, siyaset bilimci ve uluslararası ilişkiler uzmanları da konuyu çalışmaktadırlar. Konunun en az çalışılan, fakat aslında belki de en önemli boyutu psikolojik yönüdür. Özellikle sosyal psikologların ve siyaset psikolojisi çalışanların Ermeni meselesini ele almaları gerekmektedir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi, Ermenilerin

1 Robert A. Baron vd., *Exploring Social Psychology*, Üçüncü Baskı, Allyn and Bacon, Boston vd., 1989, s. 6.

2 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 262-263.

Türklerle barışması, birçok Avrupa ülkesinin Türklere ve Türkiye'ye bakış açısı gibi pek çok konu doğrudan toplumların psikolojileri ile ilgilidir. Bu dalı en fazla önemli kılan nokta, siyasi, hukuki ya da toplumsal olmak üzere diğer tüm alanlardaki sorunların çözülmesi ya da en azından gerçekleştirilen diyalogların normalleştirilebilmesi için psikolojik durumun iyi bilinmesi gerekliliğidir. Diğer bir ifadeyle, psikolojik durum tedavi edilmedikçe veya sağlıklı bir psikolojik hazırlık yapılmadıkça, Ermeni meselesi ile ilgili hiçbir ilerleme kaydedilemeyecektir.

Ermeni Diasporası

Ermenileri bir bütün olarak ele almak, her türlü değerlendirme için yanlış bir başlangıç olacaktır. Ermeni diasporası, Ermenistan Ermenileri ve Türkiye Ermenileri olarak üç gruba ayırmamızın nedeni, her üç grubun da birbirinden tamamen farklı yaşam biçimlerinin, çıkarlarının ve psikolojilerinin bulunmasıdır.

“Diaspora Ermenileri” olarak adlandırılan grup; Ermenistan, Türkiye ve İran dışındaki topraklarda yaşayan Ermenileri ifade etmektedir. Türklere karşı yoğun nefret ve düşmanlık duyguları içinde olan, “soykırım” tezinin arkasında kuvvetli bir şekilde yer alan ve 100 yıldır soğumayan kinleri nedeniyle aynı zamanda psikolojik olarak en incelemeye değer grup diaspora Ermenileridir.

Türk düşmanlığının yoğunluğunun nedeni, diasporanın içinde bulunduğu ciddi kimlik krizine bağlanmaktadır. Her ne kadar, büyük çoğunluğu Ermenistan'dan ve hatta Türkiye'den daha gelişmiş ve zengin ülkelerde, toplumsal ve ekonomik açıdan daha iyi şartlar altında yaşamaktalarsa da, Ermenistan ve Türkiye'deki Ermenilerden dil, din, eğitim gibi kültürel alanlarda kendilerini geliştirebilmeleri için daha az haklara sahiptirler.³ Ermenistan'a giderek kimlik ve kültürlerini kurtarabileceklerse de, bu ülkenin ekonomik koşulları, diasporanın anavatanlarına dönmesinin önünde ciddi bir engeldir. Yaşadıkları ve vatandaşı oldukları ülkenin kimliğini benimsemeleri durumunda asimile olarak Ermenilik duygularını büsbütün kaybedeceklerini düşündüklerinden, kimliklerinin ve kültürel varlıklarının risk altında olduğuna inanmaktadırlar. Ermenilerin asimile olarak yok olmaması için onları bir arada tutacak “zank”, “soykırım” deneyimi ve bu deneyime bağlı yoğun duygular olmuştur. Dolayısıyla, aslında diaspora Ermenilerinin kimliklerini canlı tutan, hatta belki de oluşturan ve bir arada tutan tek şey mağduriyet psikolojisi ve Türk düşmanlığı olarak ortaya çıkmıştır.⁴ Aslında, bugünkü Ermenileri Ermeni yapan şeyin tehcir olduğunu ileri sürmek dahi

3 Erol Göka, “Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 207.

4 Erol Göka, “Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 206.

mümkündür, çünkü diaspora Ermenileri 1915 olayları ile ilgili anlatılanlarla yetmişmiş ve büyüklerinin yaşadıkları felaketlerle birbirlerine tutunmuşlardır.

Yaşanan acıların yerinde bırakılmayıp, hastalıklı bir şekilde bugüne taşınması olağan olmayan psikolojik bir sorundur. Yas tutma; kişilerin sahip oldukları ve olumlu ya da olumsuz şekilde bağlılık hissettikleri şeylerin kaybı veya kaybı ihtimali durumunda ortaya çıkan değişime gösterilen bilinç dışı insan tepkisidir. Bu tepki ile bazı şeyler kazanılır. Yas tutan kişi, yeni projeler veya yeni kişisel bağlılıklar için yeni bir enerji dalgası hisseder. Her ne kadar yas tutma, bir kayıp durumunda ortaya çıksa da, aynı zamanda kişiye yeni bir güç kazandırır. İnsanlar, yas tutmadan geçmişte kaybedilenler nedeniyle oluşan değişimi kabul edemezler. Büyük acıdan sonra bir süre tutulan yasin arkasından, kişi, kayıp deneyimi yaşanmış bir şekilde olağan yaşantısına geri dönüşünü gerçekleştirir.⁵ Yas tutma, acı çekmekten daha derin bir psikolojik süreçtir. Oluşan kayıp kabul edilir ve bu gerçek anlaşıldıktan sonra olağan hayata devam edilir. Örneğin Rumların “megali idea” sı bir tür yas tutmadır, çünkü kaybedilen toprakların geri alınacağı düşüncesi vardır.⁶

Kimi zaman yas sürecinde sorunlar ortaya çıkar. Örneğin ani, beklenmedik ya da büyük acıların sonrasında yas tutma süreci atlanarak normal yaşantıya dönüş olur. Bu durumda, acıyı çekenin acıyı kabullenmesi için gereken normal üzüntü ve öfke yaşanmamış olur.⁷ “Yas tutabilmek, değişebilmektir. Yas tutamamak, değişimi inkâr etmektir ve büyük riskler ihtiva eder”.⁸ Grupların yas tutma süreçlerinin incelenmesi çok önemlidir. Çünkü bir grup eski kayıpları için yas tutamamışsa “özür dileme” ve “affetme” kavramları etkili olmayacaktır.

Kayıpların çok büyük olması nedeniyle toplumlar yas sürecini tamamlamamışlarında, yaşanan olayların yası tutulamamışsa veya olaylar belli bir sonuca bağlanamamışsa, yarım kalan bu psikolojinin, sonraki nesiller tarafından tamamlanması görevi, bilinçli olarak ya da olmadan, sonraki nesillere aktarılabilir: “ben yasımı tutamadım sen tutmaya devam et”, “ben aşağılandım şerefimi sen kurtar”, “ben güçsüzdüm intikamımı sen al” vb. gibi. “Travmanın nesiller arası aktarılması” olarak açıklanan bu yolla, yeni nesilde, kimsenin nasıl geliştiğinin farkına varmadığı, paylaşılan görevler oluşur.⁹

5 Vamik D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, ss. 155, 158.

6 Fatih Türkmenoğlu, Vamik Volkan ile röportaj, *Milliyet Gazetesi*, 23 Eylül 2007.

7 Vamik D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, s. 160.

8 G.H.Pollock, “The Mourning Process and Creative Organizational Change”, *Journal of American Psychoanalytic Association*, No. 25, 1977, s. 29’ dan aktaran Vamik D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, s. 179.

9 Feride Cem, İş’te Portre: Vamik Volkan, *Sabah İşte İnsan*, 28 Aralık 2008.

Düşman ve müttefiklere sahip olma ihtiyacının temelinde sevgi ve öfke duygularının sınırları ile çizilen büyük grup etkileşimi vardır.¹⁰ Travmanın nesiller arası aktarılması ve yaşatılması görevi, bir süre sonra ideolojik bir yapıya bürünerek kimliğin dayandırılabilmesi milliyetçi bir saplantının temeli haline gelebilmektedir. Her ne kadar yeni nesiller, 1915 yılındaki olayları yaşamamış olsalar da, büyüklerinden dinledikleri şekilde hafızalarında yer alan olayları sanki bizzat kendileri yaşamış gibi sahiplenebilmekte ve böylece nesiller arası aktarımı sürdürebilmektedirler.¹¹

Travmaya ait gerçek anılar yetişkine aittir. Bir kişiye ait anılar başka birine aktarılamaz fakat yetişkin biri, travmaya uğramış imgelerini çocukta depolayabilir. Anıların aktarıldığı çocukların travma ile ilgili hiçbir deneyimleri olmamasına rağmen “depo” haline gelmişlerdir. Depolayanın amacı, kendisinde sıkıntı yaratan imgeleri bir başkasına yükleyerek kaygılarının yükünü üzerinden atmaktır. Böylelikle, aynı zamanda çocuğa kimlik duygusunu etkileyen psikolojik bir gen de verilmiş olur. Bu kişilerin, içinde buldukları durumdan kurtulması çok güçtür. Çünkü kişinin yetişkin olduktan sonra depo işlevini bırakması, kimliğini değiştirmesi anlamına gelir. Daha da önemlisi, kendisini depo haline getiren kişi ile bağlantısının kopması, ya da diğer bir ifadeyle o kişiyi psikolojik olarak öldürmesi anlamına da gelir. Dolayısıyla kişi iyileşmeye ciddi direnç gösterir.¹²

Grup psikolojisini anlamak için değinilmesi gereken, “yas tutma”nın dışında ikinci bir kavram daha vardır. Vamik Volkan’ın “seçilmiş travma” kavramı, bir grubun geçmişte başka bir grupla ilişkileri sırasında yaşamış olduğu bir çatışmanın neden olduğu aşağılanmışlık duygusu, acılar, kayıplar ve çaresizliklerin zihinsel temsili anlamına gelmektedir. Bir kimlik belirteci olarak “seçilmiş travma”, geniş grubun yaşamında büyük öneme sahiptir. Çeklerin 1621 tarihli Bila Hora Savaşı’nı her yıl anmaları belirgin bir örnektir. Bu savaştan sonra Çekler 300 yıl boyunca Habsburg İmparatorluğu’nun hâkimiyetinde kalmışlardır. Amerikan Lakota Kızılderililerinin 1890 yılındaki katliamı asla unutmamaları da “seçilmiş travma” örneği olarak gösterilebilir.¹³

Vamik Volkan’ın dikkat çektiği bir diğer nokta, “seçilmiş travma”nın gerçekten

- 10 Vamik D. Volkan, “Official and Unofficial Diplomacy: An Overview”, *The Psychodynamics of International Relationships*, Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville, Demetrios A. Julius (der.), Lexington Books, Toronto, 1991, s. 8.
- 11 Vamik Volkan, “A Psychopolitical Approach for the Reduction of Ethnic or Other Large-Group Regression”, Center for Development Research (ZEF Bonn), Facing Conflicts, 14-16 Aralık 2000’den aktaran Haluk Özdemir, “Diaspora Ararat’ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 14-15, Yaz-Sonbahar 2004.
- 12 Vamik Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 219-220.
- 13 Vamik Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 211.

yaşanıp yaşanmamış olmasının söz konusu grup için fazla öneminin bulunmamasıdır. Travmanın gerçekliğinden çok, işlevi önemli olarak görülmektedir. “Seçilmiş travma”, grup kimliğini canlı tuttuğu ve grup üyeleri arasında duygusal bağ oluşturma işlevini sürdürdüğü sürece kabul edilecek ve doğruluğu sorgulanmayacaktır.¹⁴ İşte belki de bu nedenle, Türkiye’den yapılan, tarih komisyonu kurulması, arşivlerin incelenmeye açılması, sahte belgelerin ifşa edilmesi gibi girişimler bir türlü değer görmemektedir. Yine bu bağlamda, yaşanan olayların ne olduğundan çok nasıl algılandığı ve nasıl bir travmaya sebep olduğu gerçeklik boyutundan daha önemli hale gelmektedir. Türkiye’de yaşananların, soykırım değil karşılıklı acıların çekildiği bir trajediler dizisi olarak görülmesi veya Ermenilerin Müslümanlara yaptığı mezalimlerin ispat edilmesi de, Ermeni diasporası için büyük bir anlam ifade etmemektedir. Soykırım olarak görülmeseydi dahi, Ermeniler sadece tehcirin bile yeterince travmatik bir olay olduğunu düşüneceklerdi.¹⁵

Bir başka önemli kavram “zaman çökmesi”dir. Travmanın üzerinden yüzlerce yıl geçse dahi aniden bir tetikleyici ile ya da bilinçli bir şekilde gündeme getirildiğinde yarattığı şaşırtıcı etkiyi ifade etmektedir. Çünkü ortam, olay sanki yeni olmuş ve o olayı da bizzat o nüfus yaşamış gibidir.¹⁶ “Seçilmiş travmalar” yeniden etkinleştiğinde uyanan duygular, travma sanki daha yeni yaşanmışçasına canlıdır. Geçmişten anımsananlar, o anda hissedilenler ve gelecek için ümit edilenler, bir “zaman çökmesi” ile iç içe geçerler.¹⁷

“Seçilmiş travma”sı olan gruplar, “ötekiler” tarafından yeni bir tehlike baş gösterdiğinde bugünkü kuşak grup kimliğini pekiştirmek ve tehditle yüzleşebilmek amacıyla, grubun “seçilmiş travma”sını yeniden canlandırır. Bu, yerine getirilmesi gereken ödevleri yeniden alevlendirir. Böylece zaman zaman geniş grup çatışmalarını barışçıl yollardan çözümlenmeye karşı bir direnç ortaya çıkar.¹⁸ “Seçilmiş travma” aracılığıyla aktarılan görevlerin işlevi zaman içinde değişebilir. Ödevin kendisi ortadan kalkmamakla beraber, hedefleri değişebilir. Örneğin travma, abartılı bir haklılık psikolojisine dönüşebilir. Abartılı haklılık, grubun arzuladığı şeye sahip olma hakkı olduğunu ifade eder. Örneğin irredentizm, bir siyasi haklılık ideolojisidir.¹⁹

14 Vamık Volkan, *Politik Psikoloji*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s. 70.

15 F. Sevinç Göral Alkan, “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 217.

16 F. Sevinç Göral Alkan, “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 218.

17 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 305.

18 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 239.

19 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 240.

Ermenilerin uydurduklarına başkalarının inanmasının nedeni de bir tür abartılı haklılık yüklenmesi olabilir. Ermenilerin, sonradan çoğunun sahte olduğu ispat edilen belgelerle ileri sürdükleri iddialar Batı dünyası tarafından sorgulanmadan, kontrol edilmeden ve araştırılmadan onaylanmaktadır. Soykırım iddialarından daha ilginç, Ermeni tarihçiler Urartu devletinin kurucuları olarak kendilerini ilan etmişler ve dünya kamuoyu, iddiaları sorgulamadan hemen kabul etmiştir.²⁰ Yapılan propagandalar; içinde kullanılan materyallerin de çoğu zaman sahte olmasına rağmen, Batılılar tarafından biraz cehaletten, daha çok da günah keçisi bulmuş olmanın işlerine gelmesinden hemen etkili olmaktadır. Avrupalıların Türklerle ilgili olumsuzlukları hemen benimsemelerinin nedenlerine aşağıda, ayrı bir başlık altında değinilmektedir. Ancak, bir de meselenin sosyolojik boyutu bulunmaktadır. Örneğin Habermas, modern toplumlardaki demokratik tartışma ortamının, kültür endüstrisinin gelişimi ile gerilediğini, artık kamuoyunun rasyonel görüş alışverişi ile değil manipülasyon ile şekillendiğini savunur. Baudrillard'ın "hiper gerçeklik" kavramı ile ifade etmeye çalıştığı, gerçekliğin aslında sadece imgelerden oluştuğudur. Başka bir ifadeyle, biz gerçeği değil, bize verilen imgeleri gerçek olarak algılarız. Baudrillard'a göre, medya imgelerinden oluşan yeni bir gerçeklik yaratılmıştır.

Bazı kitlesel felaketler psikolojik etkiler bırakabilmektedir. Örneğin, birçok kişide "post-travmatik stres bozukluğu" olarak bilinen bir hastalık gelişmektedir. Bu kavram, travmaya maruz kalan kişinin beklenmedik zamanlarda, yaşamış olduğu deneyimi anımsaması ve yeniden yaşar gibi olmasını ifade etmektedir. Kitlesel travmaların neden olduğu sorunlar arasında; yeni toplumsal aşırı uğraşlar, var olan kültürel âdetlerde değişiklikler, ortak bağlantı nesnelere olarak anıtlar inşa edilmesi ve travmanın kuşaktan kuşağa aktarılması da vardır.²¹

Travmaların toplum üzerindeki etkileri çok büyük boyutlarda olabilmektedir. Büyük travmalardan sonra yeni paylaşımlar ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, paylaşılan ve topluluğu birbirine bağlayan en önemli kimlik unsuru, yaşanan travma olmaktadır. Böylece, mevcut kültürel normlar da değişmektedir. Bu travmanın etkileri ve sonuçları, aktarım yoluyla nesilden nesile geçmekte, bu geçişler sırasında değişikliklere uğramakta, kimi zaman hafiflemekte, kimi zaman ağırlaşmaktadır.²² Nesilden nesile geçiş sırasında olayların duygusal tarafı unutulurken, ya da etkisini yitirirken yayınlanan kitap, fotoğraf ve belgeler hafızayı korumayı sağlamaktadır. Anlatanların sayısı azalsa dahi, belgeler unutmayı imkânsızlaştırmaktadır.²³

20 Birsan Karaca, "Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

21 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 137, 139.

22 Vamık Volkan, Vamık Volkan'dan Politik Psikoloji Seminerleri-2, Bahçeşehir Üniversitesi, 24-28 Eylül 2007, <http://www.ekopolitik.org/public/printnews.aspx?id=1304>

23 Osman Sağırılı ve Cemil Yıldız, "Ermenilerin hayat Felsefesi Herkesle Kavga Etmek", "Küs Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2010.

Geçmiş düşünmeyi, insanlara özgü bir davranış biçimi olarak ifade eden Arkeolog Mehmet Özdağın, bunu “masalsı geçmiş” ve “ölçekli somut” olarak ikiye ayırmaktadır. Masalsı geçmiş, gerçek ile söylentilerin birbirine karıştığı, derinliği olmayan yassı bir geçmiştir. Bu bakış açısında geçmişte olanların kanıtlanması gerekli değildir. Önemli olan anlatılanlara ve söylencelere inanmaktır. Ancak geçmiş düşünmek, inanç sisteminin bir parçası olacak kadar önemlidir.²⁴

“En kişisel anıların bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluştuğu”²⁵ şeklindeki yaklaşım, neyi unutup neyi hatırlamamız gerektiğini bize toplumun dikte ettiğini ifade etmektedir. Bireylerin ve toplumların unutulmasını ve hatırlanmasını sağlayan mekanizmanın işleyebilmesi için aile ve okullar gibi geniş alandaki toplumsal kurumlar görev yapmaktadır. Bireylerin ve toplumların kimi zaman fark ettikleri, kimi zaman farkına dahi varmadıkları bu mekanizmanın kontrol aracı; günahlar, ayıplar, yasaklar, ödüller, törenler gibi davranışlara onay veren şeylerdir. İnsanlık tarihi, yeni bir toplumsal bellek kurma çabalarının başarıları ve başarısızlıkları ile doludur.²⁶

Unutturmamak için gerçekleştirilen en etkili işlevlerden biri sinemadır. Çünkü sinema, abartılanları ve kurgulananları sergilemek için en uygun araçların başında gelmektedir. 1919 tarihli “Çarın Gerilen Ermenistan ve Açık Artırmadaki Ruhlar” adlı ABD’deki Ermenilerin desteği ile çekilen film, Ermeni iddialarını işleyen örneklerin ilki olarak kabul edilmektedir.²⁷ Ermeni iddialarını konu eden filmlerin tamamında, tehcir sırasında Ermenilere yönelik fiziksel şiddet uygulandığı gösterilmektedir. Şiddet motifinin seyircinin belleğinde sağlam bir şekilde yer etmesi için bu tür sahnelerin tekrarlanması önemlidir. Abartılarak anlatılan şiddet eylemleri, söz konusu sahnelerin, efsane niteliği alarak unutulmaz olmasını sağlamaktadır. “Tarla Kuşu Çiftliği” ve “Ararat” filmlerinde (Ağrı Dağı) arkadaşlarının üzerine gaz dökülerek yakılarak oynamaya zorlanan çırılçıplak soyulmuş genç kızlar, bu kategoride yer alan filmlerin hemen hemen hepsinde kafası kılıçla kesilen insanlar, “Mayrig” (Anne) ve “Ararat” filmlerinde ayağa nal

24 Mehmet Özdağın, “Tarih Öncesi Arkeolojisine Giriş”, *Atlas/Arkeo*, Sayı 1, 2002, s. 10’den aktaran Birsan Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

25 Jan Assman, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı, İstanbul, 2000, s. 40’den aktaran Birsan Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

26 Birsan Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

27 Ali Özuyar, Erciyes Üniversitesi-Neveşehir Üniversitesi-II.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), “XIX.Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları”, <http://www.soykirimgercegi.com/default2.asp>’den aktaran Birsan Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

çakma olayı gibi unutulması imkânsız olan ve seyredenleri ciddi etki altında bırakan örnekleri göstermek mümkündür.²⁸ Bu arada, kimse en küçük at nalının dahi insan ayağına büyük geleceğini düşünmemektedir.

“Öteki” ya da “yabancı” ile ilgili kurmacalar ve abartmalar, yabancının düşman olduğu bilgisi ile duygusunu pekiştirmek ve sürekli canlı tutarak unutturmamak amacını içermektedir. Yabancı tanımlaması bebeklikten başlar. Önemli olan, yabancının kimliği değildir; “kimin yabancı olmadığıdır”. Yabancıya yönelik tepki, aslında bebeğin anne ile “anne olmayan” veya “iyi anne” ile çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamayan “kötü anne” ayırımına dayanmaktadır.²⁹ Düşman ve dost ayırımı yapılırken, “yabancı” ve “tanıdık” ayırımının etkisi büyüktür. Örneğin “barbar” kelimesi, aslında yabancı ya da bizden olmayan anlamına gelmekle birlikte, zamanla ağırlıklı olarak “düşman”, daha sonra “gaddar, canî” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kimliğin kurulmasının temelinde de düşman ve dost ayırımının yapılması yatar.³⁰ Ermeni diasporasını bir arada tutacak tek bağ Türk düşmanlığı ve “soykırım”ın intikamıdır. Bu ortak bağlayıcı unsur duygulara ne kadar hitap etmekte ise ve ne kadar yoğun ise, o kadar bağlayıcı olacak, kimlik o kadar kuvvetli olacaktır. Dolayısıyla, Türk nefreti, acı dolu hikâyeler, mağduriyet psikolojisi, intikam isteği, “soykırım”ı kabul ettirme amacı diasporanın Ermeni cemaati olarak bir arada kalmasını sağlayan etmenlerdir.

Toplumsal travmalar konusu incelenirken genellikle unutilan geçmişî bilinç üstüne çıkarmayı öngören psikanaliz yöntemine başvurulur. Bellek, olayları seçmektedir ve psikanalizle ayıklanmazsa acı ile birlikte bir saptırma eğilimine girmektedir. Belleğin, bir suçlu bularak onu yargılamaya ihtiyacı vardır. Bugünkü Ermeni belleği, olayların beş kuşak nakledilmesi üzerine kurulmuştur. Aktarım sırasında bazı değişiklikler olmaktadır. Naklî hafıza, Ermenilerin başına gelenleri abartırken, Türkleri de canavarlaştırarak sunmaktadır.³¹ Tehciri doğrudan yaşayanlar ve onların aktardıkları ilk nesilde hastalıklı bir düşmanlık, kin ya da nefret yokken, sonraki nesillerde giderek anlatılanların arasına uydurma olaylar katılarak, hikayenin boyutu artırılmıştır. Tehciri yaşayanların kızgınlıkları, kırgınlıkları, öfkeleri, acıları ve üzüntüleri olmakta, ancak tüm Türklere yöneltilmiş Türk düşmanlığına bürünmüş bir öfke bulunmamaktadır. Gerçeklerden ve hakiki tarihten uzaklaşıldıkça ortaya çıkan öfke ve nefret de hastalıklı bir hal almaya başlamaktadır.

28 Birsen Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

29 Vamik D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, s. 18

30 Vamik D. Volkan, “Official and Unofficial Diplomacy: An Overview”, *The Psychodynamics of International Relationships*, Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville, Demetrios A. Julius (der.), Lexington Books, Toronto, 1991, s. 7.

31 Gündüz Aktan, “Bellek ve Tarih”, 18 Nisan 2006, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da Irkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, ss. 184-185.

Diaspora Ermenilerinin bazıları Türkiye doğumlu, bazılarının Türkiye ve Türklerle bir şekilde ilişkileri mevcut, bazılarının ailelerinin Türkiye ile önemli bağları bulunmakta iken, bazılarının Türklerle hiçbir bağı bulunmamaktadır. En nefret dolu, en radikal düşüncelere sahip olanları, Türklerle bağı bulunmayan, gerçekte var olan Türkleri hiç tanımayıp, nakledilen hikayelerdeki Türkleri bilenlerdir. Taşnaksütyun Partisi'nin Fransa sorumlusu Armand Samelyan ile bir Türk gazeteci tarafından yapılan görüşmede dile getirilenler psikolojik travmanın ağırlığını net bir şekilde göstermektedir. 1999 depreminde televizyonlarda enkaz altında kalan, ölen Türk çocukları görüp hiç acı duymayıp kayıtsız kaldığını söyleyen Samelyan, bu durumun normal olmadığını da farkında olduğunu belirtmektedir. Ancak suçlu yine Türklerdir. Çünkü Taşnaksütyun Partisi sorumlusuna göre, Türkler onun acıma duygularını yok etmiş ve insanlıktan çıkarmışlardır. Hayatında konuştuğu ikinci Türk olan gazeteciye iç hesaplaşmasının sürdüğünü, ancak yine de "soykırım" sorumlularının varislerinden olmaktansa bozuk bir psikoloji ile de olsa mağdur konumunda bulunmanın daha iyi olduğunu söylemektedir.³²

Öfke ve nefret duygularının yoğunluğu, bireyleri mantık çerçevesinde düşünmekten ve gerçeklerden uzaklaştırabilmektedir. Türklerin tamamını kötü birer canavar olarak görmek kadar belirgin gerçekleri kabul etmemek de sorunlu bir durumdur. Örneğin Ermenilerin kabul etmekte zorlandığı konulardan biri, aynı dönemde, Ermenilerden çok daha yüksek olan Türk ve Müslüman ölümleridir.³³ Türk tarafı bu ölümlerde Ermenilerin payından bahsettiğinde, bu görüşler Ermeniler tarafından reddedilmektedir. Bu ölümlerin hastalık, açlık ve ağır tabiat koşullarından kaynaklandığını ileri süren Ermeniler, aynı nedenlerle Ermenilerin ölebileceğini kabul etmemektedirler. Çünkü Ermenilerin düşüncesinde, Ermenileri sadece ve sadece Türkler öldürmüştür.

Yas sürecinde yaşanma ihtimali bulunan bir diğer sorun, yas tutamamanın kronikleşmesidir. Bu durumda, kuşaklar arası aktarım gerçekleşir. Yas tutamamış olan nesil, bitiremediği işi genellikle bilinç dışı bir şekilde sonraki kuşaklara aktarır. Kendilerini bu travma karşısında savunamamış olan ve kurbanlaştıran neslin aktardığı gerçek travma psikolojikleştirilir ve mitleştirilir. Tarihî gerçek, duygusal öykülerle yer değiştirir. Böylece grubun, ilgili olaylara bakışı tek yanlı hale gelir.³⁴

32 Cansu Çamlıbel, "Diasporanın Haletiruhiyesi", *Hürriyet*, 18 Nisan 2010, s. 7.

33 Justin Mc Carthy, *Muslims and Minorities*, New York University Press, New York, 1983, ss. 133, 134. Yazar, 1912-1922 yılları arasında Anadolu'da toplam Müslüman nüfusun % 18'ini ifade eden 2.462.250 kişinin öldüğünü, istatistiklere dayanarak göstermektedir.

34 Vamık D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, s. 176.

Örneğin, ölen Ermenilerin sayısı zaman içinde sürekli artmış, yapılan işkenceler, katliamlar ve tecavüzlerin içine daha yoğun vahşet unsurları eklenmiş, arada anlatılan iyi Türk imgeleri zamanla tamamen ortadan kaybolmuş, toplama kampları, gaz banyoları, toplu kurşuna dizmeler gibi vahşeti olağandışılaştırılmaya yönelik eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler arasında Osmanlı yetkililerinin Kürtlere Ermenileri yok etmeleri karşılığında toprak verme sözü verdikleri, Türklerin kısa süre öncesine kadar tuvalet taşı olarak Ermeni mezarlarını kullandığı gibi hikayeler eklenmiştir.³⁵

Birsen Karaca, Ermeni sorununun konu alındığı ve psikolojik etkileme amacına sahip olan metinlerde metin yazarlarının Türk'e ait her şeyi olumsuz göstermek için özel çaba sarf ettiklerini, bununla da kalmayıp abartma sanatını kullandıklarını ileri sürmektedir. Üstelik, bunları araştırma ve incelemeler sonucunda değil, kendi zihinsel tasarımları çerçevesinde aktarmakta, böylece hedef kitlenin kurmacayı gerçekmiş gibi algılamasını sağlamaktadırlar. Bu metinlerde Türk "mutlak kötü", Ermeniler ise "mutlak mağdur, köle, zavallı"dır. Karaca, Ermenilerin böylesine abartılı bir şekilde zavallı gösterilmeye çalışılmasının nedeninin, Ermenilerin tehcir nedenlerinin haklı gerekçelerini zayıflatmak olduğunu savunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle; düşmanla işbirliği yapmak, katliamlar, terör faaliyetleri, çeteleşmeler gibi eylemler Ermenilerin "çaresizlikten" mecbur kaldıkları hareketler olarak yansıtılmaya çalışılmaktadır.³⁶

ABD'de düzenlenen ancak kısa ömürlü olan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu (TARC) sırasında Ermeniler tarafından yapılan öneriye bakıldığında, diaspora psikolojisinin ne kadar patolojik bir halde olduğu görülmektedir: "*Biz çok büyük bir anıt yapacağız. Bu anıt için uzun yıllardır para topluyoruz. Bu anıtın üzerine Türklerin ne kadar kötü insanlar olduğu yazılacak. Eğer şimdi hemen burada bizden özür dilerseniz, anıt yine yapılacak fakat o zaman Türklerin daha az kötü insanlar olduğu yazılacak*".³⁷ Bu vahim durumun, yukarıda yapılan kimlikle ilgili açıklamasına ek olarak Auden'in tezini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır: "*Eğer 'biz' ve 'ötekiler' şeklindeki ayırımında 'ötekiler'e karşı bir nefrete sahip olmasaydık, kendimize yönelteceğimiz bir sevgi de olmayacaktır*".³⁸ Bu tez, sadece Ermeni diasporasının içinde bulunduğu durumu değil, özellikle Batı Avrupa halkları gibi kimlik sıkıntısı ve suçluluk duyguları içinde bulunan toplumlarda yaşayan şiddet içerikli ırkçı ve ayrımcı yaklaşımları da açıklanabilir kılmaktadır.

35 Julia Pascal, "A People Killed Twice", *The Guardian*, 27.1.2001.

36 Birsen Karaca, "Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

37 Feride Cem, İş'te Portre: Vamık Volkan, *Sabah İşte İnsan*, 28 Aralık 2008.

38 W.H. Auden, "The Sea and the Mirror", J. Heath-Stubbs ve D. Wright (der.), *The Faber Book of Twentieth Century Verse*, Faber & Faber, Winchester, Mass, 1947, s. 36'dan aktaran Vamık D. Volkan, *Kanbağı. Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam, İstanbul, 1999, s. 37.

İçinde buldukları psikolojinin farkında olan Ermenilerin bu durumdan kurtulmak için bazı çözüm önerileri bulunmaktadır. Kendisini kurbanlaştırmış olan grup, kayıplarının diğerleri tarafından, özellikle de düşman tarafından kabul edilmesini bekler. Düşmanın, grubun yasını ve acısını anlamasının önemi büyüktür.³⁹ Ermenilere göre Türkler “soykırım”ı kabul etmediklerinden Ermeniler de travmayı atlatamamakta ve geçmişte yaşamaktadırlar. Türkiye’nin inkârcılığı, Ermenileri geçmişten kurtaramadığı için geleceğe odaklanmalarını engellemektedir. Dolayısıyla, Ermeni toplumu normalleşmek için düşmanına bağlanmış durumdadır. Normalleşmek için düşmanına muhtaç durumda olması⁴⁰ Ermenilerin nefretini daha da artırıyor olabilir.

Ermenilerin geniş grup kimliği Türklerin geniş grup kimliği ile yakından bağlantılıdır; hatta Türklerden bağımsız var olamamaktadır. Bu nedenle, Ermenilerin “kurban” ve “kurbanlaştıran” olarak iki kimliği içsel olarak bir arada var olmak zorundadır.⁴¹ Ermeni diaspora kimliğinin Türk düşmanlığı üzerine kurulmuş olması, ancak diğer taraftan Ermenilerin geçmişin travmalarından kurtulmaları için Türklerin “soykırım”ı kabul etmesinin gerekmesi, çelişki gibi görünen hassas bir durumdur. Türklerin “soykırım”ı itiraf etmesi, özür dilemesi ve Ermenilerin tazminat taleplerini yerine getirmesi Ermeniler için istenmesi gereken bir sonuç mudur? Bundan sonra hangi mesele ve hangi amaç Ermeni diasporasını bir arada tutacak zank işlevini görecektir? Bir arada kalmaları ya da kimliklerini korumaları için Türk nefreti ve “soykırım”ın kabulü kadar güçlü bir başka unsur bulunabilecek midir? İlginç olan, Türkiye’nin “soykırım”ı kabul etmesi, belki de Ermeni kimliğinin ortadan kalkmasına ve diaspora Ermenilerinin asimile olmasına neden olabilecektir. Ermenistan’ın ayakta durmasını sağlayan başlıca nedenin, Ermenistan nüfusundan daha yüksek olan diasporanın varlığı olduğu düşünüldüğünde, diaspora Ermenilerinin asimilasyonu devletin de sona ermesi anlamına gelebilecektir.

Bir başka ilginç ve çelişkili durum, Türklerin Ermenilere “acınızı anlıyoruz” cümlesini kurduklarında ortaya çıkmıştır. Türk nüfusunun yarıya yakınının göçmen olduğundan yola çıkıldığında, yarım bırakılan hayatlar konusunda Ermenileri anlayabileceklerini ileri sürmek mümkündür. Fakat Ermenilerin Türklerden gelen empati girişimlerini reddettikleri görülmektedir. Ermeniler ile Türklerin bir araya geldiği ABD’deki görüşmelerde, Türklerin de Osmanlı İmparatorluğu topraklarında çeşitli yerlere göç etmiş ailelerden geldiği gerçeği söylenmiştir. Ermeniler Türklerin de acı çekmiş olduklarını düşünmemektedirler.⁴² Vamık Volkan, TARC

39 Vamık D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, ss. 172, 173.

40 Gündüz Aktan, “Ermeni Olaylarının Psikolojisi”, 2 Şubat 2002, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da Irkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 52.

41 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek. Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 203-204.

42 Douglas Frantz, “Unofficial Commission Acts to Ease Turkish-Armenian Enmity”, *The New York Times*, 9 Temmuz 2001.

toplantılılarındaki gözlemleri sırasında, Türklerin Ermenilerin 1915'te çok büyük trajedi yaşadığını açıkça kabul ettiklerini, fakat ne zaman Ermenilerin acılarına eşduyum gösterecekler hemen geri püskürtüldüklerini ifade etmektedir. Hatta Ermeniler Türklerden açıkça acılarını anlamalarını talep ettiklerinde dahi Türklerin eşduyumunu kabul etmediklerini belirtmektedir.⁴³ Türklerin 1915 olayları için empati yoluna gittiklerinde Ermeniler arasında ciddi kaygının ortaya çıktığını ileri süren Volkan, bu kaygının nedenini, Ermenilerin “dünyanın bir numaralı mağduru” unvanını kaçırmak istememelerine, dolayısıyla Türklerin onları anlamaya çalışmalarını kendileriyle rekabete girerek onların toplum kimliklerine zarar veren kişiler olarak gördükleri şeklinde açıklamaktadır.⁴⁴ Volkan'a göre, aslında herkesin acı çekmiş olduğu şeklindeki empatik anlayışın geliştirilmesi, sorunun en önemli çözüm noktası olacaktır.⁴⁵

Ermeni “soykırımı” konusu, Vamık Volkan'a göre artık “psişik gerçek” haline gelmiştir. Psikanalizde bir düşünce gelişimini anlatan kavram, kişinin, bir olayın nasıl başladığını ve nasıl geliştiğini; içindeki istekleri, korkuları, ruhsal defansları kullanarak tek bir şekilde algılamasını ifade etmektedir. Böylece, bu durumu değiştirecek deliller hiçbir değişikliğe sebep olmaz. Bugün “soykırım” özellikle Ermeniler için bir “psişik gerçek” haline gelmiştir.⁴⁶

Ermenistan Ermenileri

Ermenistan, sorunlu bir coğrafyada, kendisinden daha büyük ve güçlü komşulara sahip, güvenlik sorunları yaşayan bir ülke konumundadır.⁴⁷ İran, Türkiye, Rusya gibi bölgesel güçlerin arasında kalmış olan Ermenistan, yoksulluk içinde, geri kalmış bir ülkedir. Ermenistan'ın dostluk ilişkileri içinde olduğu hiçbir komşusu bulunmamaktadır. Türkiye ve Azerbaycan ile bozuk ilişkilere sahip olan ülke, İran ve Gürcistan ile de azınlık sorunları konularında gerginliklere sahiptir. Ermenistan'ın siyasi bağımsızlığının sınırlı ve büyük ölçüde Rusya'nın kontrolü altında olduğu hatırlatılmalıdır. Ağabey konumundaki Rusya ile sahip oldukları asimetrik ilişkinin içinde Ruslarla geçmişin hesabının görülmesi sorunu da bulunmaktadır. Bütün bu olumsuz koşullara, Ermenistan'ın dünyanın en fazla göç veren ülkelerinden biri olduğu ve ülke nüfusundan daha yüksek sayıda diasporaya

43 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek. Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 205.

44 Feride Cem, İş'te Portre: Vamık Volkan, *Sabah İşte İnsan*, 28 Aralık 2008.

45 Douglas Frantz, “Unofficial Commission Acts to Ease Turkish-Armenian Enmity”, *The New York Times*, 9 Temmuz 2001.

46 Feride Cem, İş'te Portre: Vamık Volkan, *Sabah İşte İnsan*, 28 Aralık 2008.

47 F. Sevinç Göral Alkan, “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 216.

sahip olduğu eklendiğinde Ermenistan nüfusunun bir kez daha mağduriyet psikolojisi için gerekli şartlara sahip olduğu söylenebilir. Sıkıntılar içindeki Ermenileri ayakta tutan ve belki de pes etmemelerini sağlayan tek şey, bir kez daha Türk düşmanlığı gibi görünmektedir.⁴⁸

Türklerle ilgili hiçbir zaman iyi anılara yer verilmemesinin ve hep yaşanan kötü anların, çoğu zaman kurgulanarak aktarılmasının temelinde Ermeni kimliğini Türk kimliğinden soyutlamak vardır. Bu durum “kimlik bölünmesi” şeklinde ifade edilebilir.⁴⁹ Örneğin, 1988 yılında Ermenistan’da meydana gelen büyük depremden sonra düşman komşu Azerbaycan’ın kan vererek yardım etme önerisi reddedilmiştir. Ermenilerin karşı çıktığı nokta, kimlikleri temsil ettiğinden, aslında kanların karışması konusu olmuştur.⁵⁰

Her ne kadar mağdur konumunda gibi görünseler de, Ermenilerin kendilerine ait çok sayıda kaynakta, aslında ne kadar mücadeleci, kuvvetli, dayanıklı ve başarılı bir millet olduklarını savunan metinlere rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde, yaptıkları stratejik planlarla ve Türklerle çatışmalarında öldürdükleri Türklerin sayılarıyla gurur duydukları, pek çok belgede yer almaktadır. Aynı zamanda Ermenilerle ilgili olarak, isyan motifleriyle sunulan “asi halk” imgesi mevcuttur.⁵¹ Karaca, Ermeni edebiyatında yer alan Ermeni halkının uyumsuz insan simgesinden söz etmekte, özellikle edebiyatçı William Saroyan’ın Ermenilerle ilgili olarak kullandığı “deli” imgesinin üzerinde durmaktadır. Saroyan, diğer halklarla kıyaslandığında Ermenilerin kim oldukları ve amaçları konusunda diğerleri kadar rahat olmayıp en başından beri mücadele içinde olduğunu ileri sürmektedir. Ermenilerin deli olduğunu, ancak öfkelerini bastırmayı bildiklerini söyleyen edebiyatçı, diğer milletlerde bulunan uysallık, sıradanlık, ciddiyet, uyum, heves, saygı, beceri, nezaket, talepkâr olmama gibi özelliklerin bulunmadığını savunmaktadır.⁵²

Ermenilerin yaşadıkları bölge, tarih boyu karmaşa içinde olmuş ve özellikle büyük devletlerin savaş alanı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Ermenilerin siyasi hayatları da istikrardan uzak olmuştur. Tarihçiler, çoğunlukla, Ermenilerin radikal kararlarla yön değiştirmelerinin gerekçesi olarak bu istikrarsız ortamı

48 Osman Sağırlı ve Cemil Yıldız, “Ermenilerin hayat Felsefesi Herkesle Kavga Etmek”, “Küs Komşu Ermenistan” başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2010.

49 Birsan Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

50 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 145.

51 Birsan Karaca, “Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

52 W. Saroyan, *Paris-Fresno Güncesi 1967-68*, Aras, İstanbul, 2001, s. 57’den aktaran Birsan Karaca, “Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

göstermektedirler. Ermenilerin değişim kararlarının içinde, savaş meydanında bile taraf değiştirmelerine varacak kadar radikal deneyimler bulunmaktadır. 364 senesi kadar eski bir tarihte dahi Perslerle Bizanslıların savaşı sırasında Ermenilerin Perslerin daha güçlü olduğunu görünce taraf değiştirdikleri ileri sürülmektedir.⁵³

Ermenilerin kendileri ile ilgili, kendileri tarafından yazılan belgelerde sadece mağduriyet gibi güç veren ya da asilik ve mücadelecilik gibi gurur duyulan özelliklerine değil, aşağılayıcı özelliklerine de sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Ermenilerin kendileri ile ilgili yazılan olumsuz metinlere tepkisiz kalmaları Karaca'ya göre ayrı bir çalışma konusu olmalıdır.⁵⁴ Sosyolojide, kitle iletişim araçlarının verdiği mesajlara tepkisiz kalma ya da sunulanları sorgulamadan alma şeklindeki dönemin atlatıldığı görüşü hâkimdir. Verilen mesajların edilgen bir şekilde hiçbir sorgulama ve eleştirel ilgi olmaksızın doğrudan alınmasına “hipodermik model” denir. Frankfurt Okulu, buna “uyuşturma modeli” de der. Çünkü bilgi bombardımanı, hedefin özgürce ve geniş çerçevede düşünebilmesini, sorgulama yapabilmesini ve eleştirel yaklaşım getirme yeteneklerini tahrip ederek uyuşturur. Bunun tersi olan yorumcu modelde, hedef kitle, kendilerine verilmeye çalışılan bilgileri başka kaynaklarla karşılaştırabilmekte ve tepki verebilmektedir.

Diğer taraftan, Ermeniler aslında “kandırılmış halk” konumundadırlar. Roma İmparatorluğu Perslere karşı Ermenilerden destek istemiş, desteği almasına rağmen vaat ettiklerini vermemiştir. Benzer şekilde Batılılar da Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmaya çalışırken Ermenilerden faydalanmış, ancak daha sonra yüzüstü bırakmışlardır. Ruslar, kendi çıkarları doğrultusunda belki de Ermenileri en fazla kullanan millet olmuştur. Ermenilere vaat edilen bağımsızlık Sovyetler Birliği’nin yıkılması sonrasında gelmiş, üstelik hâlâ tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Batılı ülkeler, bugün de Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğini engellemek için Ermeniler üzerinden çeşitli oyunlar oynamakta ve aslında Ermenistan’a zarar vermektedirler. Dolayısıyla, Ermeniler “büyük güçlerin kendi çıkarları için kullanıp sonra da sözlerini yerine getirmeye değer bulmadan attıkları bir millet” konumundadırlar. Ermeniler bunun ne kadar farkındadır belli değildir, ancak bu durumun psikolojik sıkıntısını hissetmemeleri mümkün görünmemektedir. Böyle bakıldığında, Ruslar veya Batı ile kıyaslandığında aslında Osmanlılar çok daha masum kalmaktadırlar.⁵⁵

Ermenistan’ın diaspora karşısında avantajlı olduğu nokta, devletin elinde

53 G.H.Sarkisyan, Ustanovlenie feodalnogo obşçestvennogo stroya i padenie drevnearmyanskogo gosudarstva, bkz.M.G.Nersisyan, İstoriya armyanskogo naroda, Erivan, 1980, s. 94’ten aktaran Birsen Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25–26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Demeği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

54 Birsen Karaca, “Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

55 Birsen Karaca, “Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

bulundurduğu dezenformasyon gücüdür. Ermenistan ulusal arşivlerinde Türkiye'deki yüzlerce köylerde öldürülenlerin tek tek isimlerinin yazdığı binlerce belge bulunmaktadır. Arşivleri Türkiye'den ziyaret eden gazeteciler, yetkililere belgelerin orijinallerini sorduklarında kendilerine belgelerin gerçek olduğu cevabı verilmiştir. Fakat tükenmez kalemle yazılmış olan belgeler için tükenmez kalemin 1943 yılında kullanmaya başladığı söylendiğinde yetkililerin konuyu değiştirdiği ileri sürülmektedir.⁵⁶

Ermenistan'da ilköğretim yedinci sınıf öğrencileri için hazırlanan "Ermeni Tarihi" adlı kitapta yer alan bilgiler Karaca tarafından aktarılmaktadır:

"Ermenilerin de içlerinde olduğu Türk boyunduruğu altındaki Hıristiyanlar, Reaya - hakları olmayan tebaalar - olarak kabul edilirdi. Onlar her türlü temel haklardan, yaşamlarının ve mal varlıklarının güvenliğinden yoksundular. Ülkede hüküm süren anarşizm koşullarında Ermeni köylüsü, yıllarca zor koşullarda çalışarak elde ettiği her şeyi kaybedebilirdi bir gün".⁵⁷

Bu dezenformasyon örneğinde, "tebaa"nın sadece gayrimüslimlerden oluşmadığı, Ermeniler için "millet-i sadıka" ifadesinin kullanıldığı ve Ermeni vatandaşlara itibarlı bir konum verildiği unutturulmaya çalışılan bilgilerdir.⁵⁸

Grupların psikolojik süreci bireylerinki ile benzerlikler gösterse de, özellikle kayıplara gösterilen tepki noktasında ayrılır. Öfke ve acı gibi duygular bir grup tarafından paylaşıldığında, kontrol edilemez boyutlara ulaşabilir.⁵⁹ Bu durum, özellikle diaspora Ermenileri için geçerli olsa da, Ermenistan Ermenileri için de söz konusu olabilmektedir.

Karaca, 5 Eylül 2005 tarihli Ortadoğu gazetesinde yer alan birkaç haber başlığını hatırlatmaktadır: "Lübnan'da, balayını Türkiye'de geçirmek için başvuruda bulunan genç Ermeni çiftler, kilise tarafından aforoz edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar", "hep birlikte geleceğe bakılması gerektiğini vurgulayan Ermenistan Kültür Bakanı, bazı şahsiyetler tarafından barış mesajı içeren sözlerinden dolayı vatan haini olarak tanımlandı", "TARC'da yer alan Van Kirkorian, Komisyon'da yer aldığı için aşırılıkçı Ermeniler başta olmak üzere Taşnak yönetiminin bağnaz uzantıları tarafından ölümle tehdit edildi. Kirkorian,

56 Osman Sağır ve Cemil Yıldız, "Ermeni Arşivlerine Girdik Orijinal Belge Yok", "Küs Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 26 Nisan 2010.

57 Hayots patmutyun, Hanrakrtakan dprotsi 7-rd dasarani dasagirk, Hmbagrutyam. Prof. V.Barhudaryani, 'Luys', (Yerevan, 1999), ec. 59'dan aktaran Birsen Karaca, "Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

58 Birsen Karaca, "Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

çocuklarını ve eşini beraberine alarak ABD'nin başka bir eyaletine taşınmak zorunda kaldı".⁶⁰

Yapılan araştırmalar, Türkiye hakkında yanlış bilgiye sahip olmanın, eğitim seviyesi yükseldikçe arttığını göstermektedir. Bu, bilgi kaynaklarına ulaşımın artması ile dezenformasyona açık hale gelme arasındaki paralellliği ispatlamaktadır.⁶¹ Dezenformasyon, doğruluğu önemli olmayan, hatta çoğu zaman yanlış olan, belli bir amaca hizmet etmesi için bilinçli bir şekilde yayılmaya çalışılan bilgidir. Dışarıdan gelebilecek ortak bir tehdidin varlığı, bir yandan söz konusu toplumun ya da cemaatin birbirine kenetlenmesini, diğer yandan da toplumu uyanık tutma yoluyla canlı kalmasını sağlamaktadır. Ermeni yönetimi, zayıf olan devleti, "Türk tehlikesi" ile canlı tutmaya çalışmaktadır.

Ermenistan Ermenileri ile diaspora Ermenileri arasındaki yaşam tarzı, psikolojik durum ve çıkarlar açısından mevcut farklar iki toplum arasında gerilimlere neden olmaktadır. Ermenistan Ermenileri için acil ve öncelikli olan konu, "soykırım" değil, ilişkilerin normalleştirilmesidir. Böylece sınır açılabilir ve ağır yoksulluk içindeki ülke ekonomik olarak rahat edebilecektir. Diaspora Ermenileri ekonomik olarak rahat bir yaşama sahip olduklarından Ermenistan'daki soydaşlarına yönelik yeterince anlayış sahibi değillerdir. Diaspora Ermenilerinin, kimliklerini ve varlıklarını korumak amacı nedeniyle, soykırım söylemine Ermenistan'dakilerden çok daha fazla ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Dolayısıyla diaspora açısından "soykırım", her zaman öncelikli konudur. Ermenistan ile Türkiye arasında yaklaşma ya da görüşmeler olduğunda diaspora Ermenileri, Ermenistan üzerinde "soykırım" meselesinden taviz vermemeleri ve geri adım atmamaları için baskı yapmaktadırlar. Ermeni diasporasının "soykırım" saplantısı, aslında Ermenistan'ı olumsuz yönde etkilemektedir.

Bunun tam aksi şekilde tezler de bulunmaktadır. Örneğin Ermenistan'da Türkoloji bölümünde okuyan öğrencilerle yapılan bir röportajda, öncelikli meselenin sınırların açılması değil, "soykırım"ın tanınması olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, sorunun özür dilemekle çözülemeyeceğini, çünkü meselenin toprak meselesi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, röportaja katılanlara göre Doğu Anadolu, Batı Ermenistan'dır.⁶²

59 Vamık D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, ss. 164-165.

60 Birsan Karaca, "Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları", 25-26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

61 F. Sevinç Göral Alkan, "Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 219.

62 Osman Sağırlı ve Cemil Yıldız, "Sizinle Uğraşmak için Türkoloji Okuyoruz", "Kiis Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 27 Nisan 2010.

Diaspora Ermenileri, bir yandan yoksulluk içindeki Ermenistan'da yaşayanların hallerini anlamadıkları için sıkıntıya neden olmakta, diğer yandan bu yoksulluğa uzak kalmayı sürdürmektedirler. Diğer bir ifadeyle, Ermenistan toplumundan ve devletinden “mücadele” etmelerini isterken, kendileri refah düzeyi yüksek bir yaşam tarzını sürdürmekte ve ellerini taşın altında sokmaya yanaşmamaktadırlar. Bu noktada, İsrail'e giderek mücadeleye bizzat katılan Yahudi diasporasından çok farklı olduklarını hatırlatmak gerekmektedir.⁶³ Ermeni diasporası, rahatını bozmadan kendi kimlik krizi uğruna “soykırım” meselesini kullanarak kendi kimliklerini güçlendirirken Ermenistan'a zarar vermektedir. Diğer bir ifadeyle, Ermenistan'da Türkiye ile ilişkiler konusunda yapıcılık amaçlanırken, diasporanın Türkiye ile ilişkilerdeki tarzı daha çok yıkıcı noktadadır.

Diaspora baskısı ve Batılı müdahalesinin ülkelerine zarar verdiğinin farkında olan Ermenistan Ermenileri mevcuttur. Örneğin Ermenistan'da bulunan Ermeni Ulusal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Direktörü Richard Giragosian, Türkiye ve Ermenistan dışındaki ülkelerin parlamentolarında alınan tasarılarıyla bu meselenin çözülemeyeceğini ileri sürmektedir. Çünkü Giragosian'a göre bu tasarılar Ermenistan hükümetinin çalışmalarının ürünü olmayıp, daha çok Ermeni diasporasının işidir ve Türkiye'yi suçlayarak köşeye sıkıştırmak ve cezalandırmak isteyen Avrupa ülkelerinin yaptığı bir hamledir. Bunun, her iki ülkeye de yarardan çok zarar getirdiğini belirten Giragosian, “soykırım” iddialarının çözüm yerinin üçüncü ülke parlamentoları olmadığını söylemektedir.⁶⁴

Ermenistan'daki Ermeniler ile diaspora Ermenileri arasındaki fark bir yana, Ermenistan Ermenileri arasında dahi Türklere yaklaşım konusunda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Erivan Ermenilerinin daha öfkeli ve katı olan siyasi yaklaşımlarının yanında Gümrü'deki tutumun daha dostane, barışçıl ve sıkıntılı konuları kapatarak önce sınırın açılmasına yönelik olduğu görülmektedir.⁶⁵

Türkiye Ermenileri

Bilindiği gibi Türkiye Ermenileri, İran Ermenileri ile birlikte diaspora grubuna girmektedir. İran Ermenileri, tıpkı diaspora gibi Türklere yönelik düşmanca tavırlar ve duygular içinde olduklarından, psikolojik kategori olarak diasporadan farksızdır. Türkiye Ermenilerini ise, hem diaspora olmadıklarından hem de gerek diaspora gerekse Ermenistan Ermenilerinden farklı olduklarından üçüncü bir kategori olarak değerlendirmek gerekmektedir.

63 Gündüz Aktan, “Bir İlk (1)”, 15 Mayıs 2002, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 67.

64 Osman Sağırlı ve Cemil Yıldız, “Ermenilerin Toprak Talebi Yok”, “Küs Komşu Ermenistan” başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 23 Nisan 2010.

65 Oya Eren, TRT1 Ana Haber, İzlenim Haberi, 2 Mart 2010.

Türkiye'deki Ermenilerin büyük bir kısmında Türklere ya da Türkiye'ye yönelik öfke, kin, intikam gibi duygulara rastlanmamaktadır. Soykırım konusu, Ermeniler için yeni yeni gündeme gelen fakat "henüz" fazla taraftar bulamayan bir meseledir. Türkiye Ermenileri için Ermenilik kadar Türklük de gurur duydukları kimlikleridir. Türkiye Ermenileri "biz" dediklerinde, içine Türk toplumunun tamamını dâhil etmektedirler. Millî bayramlar kadar dinî bayramlara da iştirak eden Türkiye Ermenileri, kendi okullarında kutlamalar gerçekleştirmektedirler. Cumhuriyet bayramı gibi önemli günlerde, diğer çoğunluk okullarından farksız olarak Türk bayrakları asılmakta, Atatürk anılmaktadır.⁶⁶

Türkiye Ermenilerinin, gerek içinde yaşadıkları toplum gerekse diaspora Ermenilerinin baskıları nedeniyle çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bir dönem ASALA terörü sırasında Türkiye'deki Ermenilere yönelik olumsuz yaklaşım ve baskılar sonucu cemaat içine kapanmış, bir kısmı isim değiştirerek kimliklerini gizleme yoluna gitmişlerdir.

Terör örgütü mensupları veya destekçileri sorumlu iken, suçun ve öfkenin Ermeni cemaatinin tamamına yöneltilmesi sorunlu bir yaklaşımdır. Türkiye; zaman zaman ırkçılık, ayrımcılık, hoşgörüsüzlük gibi bu topraklara ait olmayan yabancı ideoloji ve hareketlerin sınırlı da olsa etkisi altında kalabilmektedir. Bu tür sapkın görüşlere sahip olanların aşırı milliyetçi ya da köktendinci gibi radikallerden çıktığını belirtmek gerekir.

Türkiye'deki Ermenilerin artık asimile olma yolunda oldukları görülmektedir. Her ne kadar ASALA terörü gibi onları asimile olmaya zorlayan olumsuz şartlar artık bulunmasa da kendi istekleri ile asimile olmayı tercih ettikleri dikkat çekmektedir. Ermeni kültürünün ve yaşam biçiminin Türk kültürüne benzerliği onların asimilasyonunu kolaylaştıran bir etkidir. Öyle ki, sadece isim değiştirmek dahi asimile olmak anlamına gelmektedir. Geriye kalan din unsuru ise zaten Müslüman Türkler tarafından fazla dikkate alınmayan bir konu olarak kalmaktadır.

Türkiye'deki Ermenilerin en önemli sorunu, kendi tercihleri ile de olsa kapalı bir toplum gibi yaşamaları ve asimile olmalarıdır. İkincisi, yine kendi tercihleri doğrultusunda meslek yaşantısında sınırlı alanlarda var olmalarıdır. Türk vatandaşlarının tamamının kanun önünde eşit olmasından hareketle hukuken hiçbir sınırlandırmaları bulunmamakla birlikte, meslek tercihlerini devlet kademelerinde yapmamaktadırlar. Toplum içinde az da olsa görünmeyen, üzeri kapalı, dolaylı baskıların, alayların ve küçük görmelerin bulunduğu bilinmektedir. Ermenilerin, istisnasız her yerde, her ortamda, kendi isimleri, etnik kökenleri, dilleri, dinleri, kültürleri ve isimleri ile tam anlamıyla rahat hissedememeleri önemli bir sorundur.

66 Tercüman Gazetesi, 29 Ekim 2006.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tamamının hukuk önünde eşitliği, bu eşitliğin toplumsal düzeyde tam anlamıyla olmaması nedeniyle gerçekleştirilememekteyse, o zaman büyük ve önemli bir sorundan bahsetmek gerekmektedir. Ermeni sorunu nedeniyle neredeyse bütün dünya tarafından baskı altına alınan ve bunu hiç hak etmediğini düşünmesine rağmen uluslararası her ortamda sürekli suçlanan Türkiye'nin insanların öfkelerini yöneltmesi gerekenlerin Türk vatandaşı olan Ermenilerin olmadığı toplumsal bilinçlendirme çerçevesinde hatırlatılmalıdır.

Daha büyük bir sorun, Türkiye Türklerinden çok daha ağır şekilde baskı yapan Ermenistan Ermenileri ile özellikle diaspora Ermenilerinin kendilerine yönelik yaklaşımıdır. Türkiye'deki Ermenileri gerçek Ermeniler olarak görmeyen diasporanın düşüncesinde; ezildikleri, asimilasyona zorlandıkları ve hakaret gördükleri halde sessiz kalmaları nedeniyle onursuz bir yaşam sürmektedirler. "Soykırım" konusunda yakın zamana kadar hiçbir yorumun çıkmaması da, Türkiye Ermenilerinin tepkisizlikle suçlanmalarının bir başka nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Burada, bir kez daha Türk devletine ve Türk toplumuna görev düşmekte, kendi vatandaşlarını her türlü hakaret ya da suçlama karşısında koruma ve savunma girişiminde bulunmalılardır.

Türkiye Türklerinin⁶⁷ Psikolojisi

Türklerin grup psikolojisine bakıldığında, genelde herhangi bir ırka ya da millete, özelde ise Ermenilere yönelik nefret, öfke, düşmanlık gibi duyguların bulunmadığı görülmektedir. Türkler de kimi zaman aile büyüklerinden Ermeniler tarafından gerçekleştirilen katliamları, işkenceleri ve hainlik hikayelerini acı ve gözyaşı ile dinlemiştir. Fakat anlatılanların aktarımı sırasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak Ermeni milletine yönelik nefret ya da ırkçı duyguların aktarımı yapılmamıştır. Aksine Ermenilerle paylaşımlarla ve sevgi ile dolu komşuluk ilişkilerinden sıcaklıkla bahsedilmektedir. Türk tarafı, olayları aktarırken Ermenilik ya da Ermenileri değil, sadece katliamı yapan Ermenileri suçlamıştır. Tarih boyunca yaşamış olduğu felaketlere rağmen, Türklerde kötü ırkçılık bulunmamaktadır.⁶⁸ Acı yaşamış olan Ermeniler ile Türkler arasındaki farkın sebebi, Türklerin kimlikleri ile ilgili zaman zaman sıkıntılar yaşadığı doğru olsa da, bir kimlik krizinin var olmamasıdır.

Yapılan kamuoyu yoklamalarında Türklerin Ermenilere karşı yaklaşımlarında çok daha az düşmanlık görülmektedir. "Türk görüşü" diye bir kavramdan bahsetmek mümkün değildir, çünkü Türk toplumunun görüşü homojen değildir. Türkler

67 "Türkiye Türkleri" Türkiye'de yaşayan Türkleri kapsamaktadır. Türkiye'de yaşayan Türk vatandaşı olan Ermeniler ayrı bir başlık altında ele alındığından bu gruba dahil edilmemiştir.

68 Lale Şıvgın, Vamık Volkan ile röportajı, *Tercüman Gazetesi*, 23 Kasım 2007.

arasında Ermenilerden hoşlanmayanlar kadar onlara sempati ile yaklaşan, ayırım gözetmeksizin bakan, düşmanlık besleyen, her türlü farklı görüşten insan bulunmaktadır.⁶⁹ Ermenileri düşman gibi görenler hem küçük bir azınlıktır hem de radikal gruplardır.

Ermeni tarafında ise Türklere yönelik yaklaşımın homojen olduğu görülmektedir. Ermeni diasporasının tamamına ve Ermenistan Ermenilerinin büyük çoğunluğuna göre neredeyse her Türk düşmandır. Üstelik Ermenilere olumsuz yaklaşan Türklerin diğer birçok konuda da radikal olmaları gibi bir durum söz konusu değildir. İlimli olanlara göre sorun Türk halkı ile değildir; katliamların işlenmesine neden olan da inkar eden de Türk devleti olduğundan, nefret daha çok devlete yöneliktir.

Önemli bir başka nokta, karşı görüştekilere yönelik yaklaşımdır. Ermeni diasporasının güçlü olduğu Fransa ve ABD gibi ülkelerde “soykırım”ın olmadığını savunan kitapların yazarları, çalışmalarını yayınlacak bir yayın evi bulamamaktadırlar. Üstelik, bu tür karşı görüş savunanlar kimi zaman tehdit dahi edilmektedirler. Aynı durum Ermenistan için de söz konusudur. Ülkede Türk tarafının görüşünü yansıtan tek bir kitap bile bulunmamakta, bu yönde yazılar yayınlanmamaktadır. Türkiye’ye baktığımızda “soykırım”ı savunan kitapların ve makalelerin serbestçe yayınlandığı, karşı görüştekilerin düşüncelerini savunmaları ile ilgili yasaklamaların ya da baskıların bulunmadığı görülmektedir.

Türklerin Balkanlar’dan ve Kafkaslar’dan Anadolu’ya sürüldüklerini, birçok kez yaşadıkları topraklardan koparıldıklarını, çeşitli mezalime maruz bırakıldıkları bilinmektedir. Türklerin yaşadığı acıların Ermeni tehcirinden çok farklı olduğu söylenemez. Ancak Türklerin önemli farkı, yaşananlara rağmen kendilerine mezalim yapan milletlere ya da ırklara yönelik genel bir nefrete sahip olmamalarıdır. Genetik hafızaya bakıldığında Türklerin kendilerine yapılan mezalimi unutmama eğiliminde olan, geleceğe dönük bir toplum olduğu görülmektedir. Türkler nefret ve düşmanlıktan uzak, geleceğe dönük çocuk büyütürlerken, Ermeniler ise yeni nesilleri geçmişe dönük, “naklî hafıza”ya dayalı şekilde yetiştirmektedirler.⁷⁰ Örneğin TARC toplantıları sırasında, Türk katılımcılar kendilerinin de Hıristiyanlar tarafından evlerinden sürülmüş olan insanların çocukları olduklarını hatırlamışlardır. Bu Türklerin hiçbirinin evinde yas tutulmamış ve ataları sürgünden şikayet etmemişken, Ermenilerin yaşamı unutmamak üzerine kurulmuştur.⁷¹

69 F. Sevinç Göral Alkan, “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 220.

70 Gündüz Aktan, “Ermeni Olaylarının Psikolojisi”, 2 Şubat 2002, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçilik ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 52.

71 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 208.

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra dünyanın neredeyse her yerinde kimlik soruları ortaya çıkmıştır. Komünist dünya ile Batı dünyası arasındaki denge ortadan kalkınca, toplumların büyük çoğunluğu kendilerine “biz kimiz” sorusunu sormaya başlamıştır. Vamık Volkan, “kimiz” sorusunun imparatorluklar çöktüğünde, sömürgeler ortadan kalktığında meydana geldiğini, örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Hindistan ile Afrika'nın sömürge dönemlerinin sona ermesi sonrasında da bu sorunun sorulduğunu ileri sürmektedir. “Biz kimiz” sorusuna cevaplar aranırken önce etnik, daha sonra da dinî kimlikler ortaya çıkmıştır.⁷²

Türklerin sorunlarından biri, Osmanlı imparatorluğu çökmeye başladığında bu topraklarda yaşayan Ermenilere ne olduğu konusundaki suskunluklarıdır. Ancak Türkler, sadece Ermeniler konusunda değil, kendi başlarına gelenler konusunda da suskundur. Ermeniler, Türklerin suskunluklarının nedenini, Türklerin suçluluk duyguları duymalarına bağlamaktadır. Fakat Volkan'a göre asıl sebep, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile yaşadıkları kaybın yasını tutmamalarıdır. Toprakları küçülen, milyonlarca insanı yurtlarından sürülen, bir o kadarı da öldürülen Türkler, yaşadıklarının yasını tutamamışlardır. Türklerin; imparatorluklarını, itibarını, gücünü, evlerini, topraklarını ve sevdiklerini yitirmelerinin acısının yasının tutmalarını engelleyen, Volkan'ın tespitlerinde Atatürk olmuştur. Acı ve kayıplar hakkında oluşan suskunluğun sebebini, yeni Türkiye ve onun kurucusunun “her şeye yeter” olmasına bağlayan Volkan, böylece kötü anılarla üzülmeye zaman bulunmadığını belirtmektedir.⁷³

Diğer taraftan, yeni Türkiye kurulurken sadece yabancılarla değil, padişah yanlısı Türklerle de savaşılmıştır. Bu nedenle, yeni Türkiye vatandaşları tarafından padişah ve Osmanlı imgesi kötü algılanmıştır. Modern Türkiye'nin ilk yıllarında, Osmanlı geçmişlerinin sadece seçilmiş bazı yönlerine değer verilirken, diğerleri yadsınmıştır. Dolayısıyla, Türklerin 1915 olayları ile ilgili suskunluklarının aslında genel suskunluğun bir parçası olduğunu söylemek gerekmektedir.⁷⁴

Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün yasını tutamamış olması bugünkü psikolojinin temellerini oluşturması açısından önemlidir. Vamık Volkan, Atatürk'ün yarattığı yeni Türk kimliği ve milliyetçilik duygusu ile, tutulamamış yasa rağmen Türk toplumunun var olma gücünü bulmuş olduğunu belirtmektedir. “Dünya ile barış” ilkesini içerdiğinden, söz konusu milliyetçilik duygusu, Batı'daki gibi olumsuz bir havaya bürünmemiştir.⁷⁵ Karizmatik lider öldükten uzun süre

72 Lale Şivgin, Vamık Volkan ile röportajı, *Tercüman Gazetesi*, 23 Kasım 2007.

73 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 205, 207, 208.

74 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 205, 207, 208.

75 A. Tank Çelenk, Vamık Volkan ile röportaj, *Ekopolitik*, 28 Ocak 2009.

sonra, yerine yeni bir lider de çıkmayınca Türklerin kaybettiklerine yeni yeni bakmaya başladığını söyleyen Volkan, bunu doğal bir süreç olarak değerlendirmektedir.⁷⁶

Türkler, her ne kadar zaferlerle, kahramanlıklarla dolu bir belleğe sahip olsa da, sürekli savunmada yer alan bir toplum özelliğine de sahiptir. Uluslararası arenada, neredeyse her alanda Türkler kendilerini saldırı hedefi olarak gördüklerinden savunmaya geçmek ve savunmada kalmak gibi konularda hassasiyetlerinin bulunduğu görülmektedir. Bunun temelinde Türklere ve Türkiye'ye yönelik kimi haksız eleştirilerin ve önyargıların büyüklüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türk toplumundaki savunma ve şüpheli yaklaşımlar çok da haksız değildir.

Önyargının neden ve nasıl oluştuğuna bakıldığında; doğrudan grup içi çatışmalar, toplumsal kategorileştirmeler, erken öğrenme deneyimleri ve çeşitli toplumsal idrak etme durumları gibi unsurların etkisi olduğu ileri sürülür.⁷⁷ Türklerle ilgili önyargı konusunda David Hotham'ın⁷⁸ sözleri ile bir örnek vermek mümkündür:

*“...Türklerin yaptığı her şey, Avrupalıların gözünde hemen bir vahşet biçimini almıştır, aynı marifet daha önce başkalarınca yapılmış olsa bile. Tarih boyunca öteki uluslarca girilen sayısız kıyım hareketleri çerçevesi içinde Ermeni kıyımının uyandırdığı gürültüye, kökleri çok eskiye dayanan Türk düşmanlığının doğurduğu önyargıları da göz önüne almak dürüstlük olur”.*⁷⁹

Türkiye'deki Ermeni Özürçülerinin Psikolojileri

Türkiye'deki “resmî” olarak ifade edilen görüş, yaşananların trajedi olduğunu kabul etmekte, acıyı paylaştığını dile getirmekte, fakat olayların içinde “soykırım” bulunmadığını belirtmektedir. Türk “resmî görüşü”, bu iddialarını her türlü belge ile paylaşmaya ve ispatlamaya hazır olduğunu da, her düzeydeki yetkili ile açıklamaktadır. Arşivlerin herkese açılmasını, dünyanın her yerinden tarihçilerin arşiv belgelerini incelemesini, hatta uluslararası mahkeme kurularak olayların soykırım olup olmadığı konusunun ele alınmasını söyleyenler “resmî görüş”ün savunucusu olan Türk yetkililerdir.

Ermeni diasporasının yoğun olarak yaşadığı ABD ve Fransa'daki bölgelerden,

76 Fatih Türkmenoğlu, Vamık Volkan ile röportaj, *Milliyet Gazetesi*, 23 Eylül 2007.

77 Robert A. Baron vd., *Exploring Social Psychology*, Üçüncü Baskı, Allyn and Bacon, Boston vd., 1989, ss. 110 vd.

78 David Hotham yabancı bir haber ajansının muhabiri olarak uzun süre Türkiye'de görev yapmış, daha sonra “Türkler” adında kitap çalışması yapmıştır.

79 David Hotham, *Türkler*, Mehmet Ali Kayabal (çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 247'den aktaran Gürbüz Evren, *Sömürgecilik Tarihi Işığında Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 239.

Ermenistan'dan ve ifade özgürlüğüne yönelik sert yasakların bulunduğu birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak, Türkiye'de resmî görüşün aksini savunarak, Ermenilere soykırım yapıldığını ileri süren makaleler, kitaplar yayınlanabilmekte, bu konu ile ilgili görüşler çeşitli televizyon programlarında, gazetelerde, toplantılarda dile getirilebilmektedir. Henüz 1980'li yıllarda, bir dışişleri müsteşarı 1915'te 300.000 Ermeni'nin ölmüş olabileceğini ve bunun büyük bir trajedi olduğunu zaten söylemişti.⁸⁰ Dolayısıyla, Türkiye'de Ermeni meselesinin tartışılması ile ilgili bir tabu bulunmamakta; aksine bu tabu Batı'lı ülkelerde yer almaktadır.

Ermeni sorununun aktörleri arasında psikolojik olarak anlaşılması en güç ve en tuhaf grubun Ermenilere soykırım yapıldığını iddia ederek, tek suçlunun Türkler olduğunu söyleyip Ermenilerden özür dileyen Türklerdir. 1915 olaylarının üzerinden yüz yıl geçmişken, bugünkü nesillerin sorumlu tutulması anlamlı değildir. Aynı şekilde geçmişte yaşananlar nedeniyle sonraki toplumların özür dilemesinin de ne kadar yerinde olduğu tartışmalıdır. Doğrudan acıyı yaşatanların özür dilemesi dururken ve bunun da gerçekleşmesi imkânsızken, daha sonraki kuşakların özrü doğru görünmemektedir. Birincisi, atalarının işlediği suçlar nedeniyle bugünkü neslin suçlu olarak görülmesi doğru olmayacaktır. İkincisi ise, bu neslin suçlanması ve özür dilemesi, hukukî sonuçları olmayacağından anlamlı değildir.⁸¹

Bundan daha da önemlisi, tek taraflı ve çift taraflı özür meselesidir. Tarihteki gerçek örneklerden yola çıkıldığında, Almanların Yahudilerden tek taraflı olarak, karşılıksız özür dilemesi anlamlı görünmektedir. Yahudiler Almanlara zarar vermedikleri gibi, kendilerini dahi savunamadıklarından mutlak masum olarak nitelendirilebilirler. Dolayısıyla tek taraflı özür anlamlıdır. Ermeni meselesinde, acılar belki asimetrik olsa da karşılıklıdır.⁸² Ermeniler hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemekte ve özür dilememektedirler. Hatta olaylar için "trajedi" kelimesinin kullanılmasına dahi karşı çıkmaktadırlar. Çünkü onlara göre bu kelime her iki tarafın da acı çektiğini, ancak kimsenin sorumlu olmadığını ifade etmektedir.⁸³

Bu bağlamda, Türklerin özür dilemesi hem anlamsız hem de anormal görünmektedir. Türkiye'de kendilerini suçlu bulan ya da kendilerini suçluymuş gibi göstermesi gereken gruplar 2009 yılında "özür diliyorum" şeklinde bir

80 Gündüz Aktan, "Vah Vah!", 20 Aralık 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 163.

81 Ömer Engin Lütem, "Facts and Comments", *Review of Armenian Studies*, No 18, 2008, s. 20.

82 Gündüz Aktan, "Tarihle Yüzleşmek (4)", 14 Mayıs 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 132.

83 Gündüz Aktan, "Tehcirin Başlangıcı", 19 Mart 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 94.

kampanya başlatmıştı. Bundan hemen iki gün sonra ise 1915 olaylarının sorumluları arasında Ermenilerin de bulunduğu gerekçesiyle bir “özür bekliyorum” kampanyası başlatılmıştır. Özür bekleyenler, kısa süre içinde özür dileyenlerden dört kat fazla destekçi sayısına ulaşmıştır.⁸⁴ 24 Nisan 2010 tarihinde İstanbul-Taksim’de Ermenileri anma toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantının katılımcılarının sadece çok küçük bir kısmı Ermeni ya da diğer azınlık gruplarından, çoğunluğu ise Türkiye Türklerinden oluşmuştur. Toplantıda, sadece Ermenilerin anılmış, acı yaşayan, devleti yıkılan, toprak kaybeden, savaşta kayıplar veren, sivilleri katledilen Türk halkı ise anılmaya, acı çekilmeye “değer” görülmemiştir. Anormal olan nokta, her iki taraf için değil, sadece Ermeniler için üzüntü duyulmasıdır.

Yas tutma süreci özellikle siyasi durumlarda önemlidir. Yas sadece kendi grubu için tutulmayabilir. Düşman konumunda olanların kayıpları için de üzüntü duymak mümkündür. Ancak, gruplar arasında gerilimler, düşmanlıklar mevcutken üzüntü duymak gerçekleşemez.⁸⁵ Levinas’ın etik anlayışına göre, ancak yakın çevremize ve bizden olanlara empati duymak mümkündür. Gündüz Aktan, bu iddiaya dayanarak Türklerin acıma duyguları ile “soykırım”ı kabul etmesinin, kendini aldatmak ya da riya olarak adlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Psikolojik yaklaşımlarda, grupların kendi trajedilerinin yasını tutmadan empati yapma olasılığının bulunmadığı ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, kişilerin kendi açığa vurulmamış acılarının oluşturduğu blokajın, başkalarının acılarını hissetmelerini imkan vermemesi olarak açıklanmaktadır. Kendi toplumunun acısını hissedemeden başkasınıninkine öncelik vermenin nasıl bir ruh hali olduğu,⁸⁶ incelenmesi gereken patolojik bir vaka gibi görünmektedir.

Gündüz Aktan, eski sol/yeni liberal aydınların içinde bulunduğu çelişkili psikolojiyi ilginç bir şekilde açıklamaktadır. Gençliklerinde, devrimci sol ideoloji çerçevesinde Türkiye’yi kurtarmak için emperyalist Batı ve “uşak” Türkiye ile savaşan bu grup, bir yandan devletin mezalimine uğramış, diğer yandan da halk tarafından destek görmeyerek terk edilmiştir. Bu dönemde adaletsizlikle karşılaşan sol grubu, Batı karşıtlıklarına rağmen, insan hak ve özgürlükleri adına Batı korumuştur. Bir süre öncesine kadar düşman olarak gördükleri ve savaştıkları Batı’nın kendilerinin yanında olması çelişkili bir duruma neden olmuştur. Bu grup, Türkiye’nin tam anlamıyla bir Batılı olmazsa, kendilerinin yaşayamayacaklarına inanmışlardır. Böylece, Batı düşmanlığı ortadan kalkarak, tam tersine kayıtsız şartsız Batı takipçiliği ortaya çıkmıştır. Artık “solcu” değil, “liberal” olarak

84 Ömer Engin Lütem, “Facts and Comments”, *Review of Armenian Studies*, No 18, 2008, s. 21.

85 Vamik D. Volkan, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988, s. 164.

86 Gündüz Aktan, “Ahlak, Vicdan ve Soykırım”, 12 Nisan 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçilik ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, ss. 107, 106.

adlandırılan bu grubun toplumu değiştirme çabasının içinde, gençliklerinde yaşadıkları haksızlıklar ve travmalar nedeniyle, garip bir devlet ve millet düşmanlığı da yer almaktadır.⁸⁷ Eski sol / yeni liberal aydınlar için, “Batılı bakış açısıyla”, “soykırım”ı kabul etmek ahlakın bir gereği olarak görülmektedir. “Soykırım”ı savunan Türkler, Aktan’ın ifadesiyle, Franz Fanon’un müstemleke aydınları gibi Batı’nın ırkçılığını içselleştirip kendi toplumlarına karşı ırkçılık yapmaktadırlar.⁸⁸ Daha basit bir ifadeyle, eskinin Batı karşıtı solcularının bugün liberal/demokrat sıfatıyla “kraldan çok kralcılık” yaptıklarını söylemek mümkündür.

Orhan Pamuk’un sözleri ve arkasından yaşananlar da psikolojik olarak ilginç görünmektedir. Türklerin “yüzleşmekten kaçındıkları” “kara olay”, Orhan Pamuk gibi bir “kahraman”ın ortaya çıkması ile, tabu olmaktan çıkmış, gerçekler Türklerin yüzüne çarpılmış gibi bir sahne algılaması olmuştur. Bu sahnede, Orhan Pamuk’a kızanların tepkileri de yer almaktadır. İlkel milliyetçi, ifade özgürlüğü anlayışı gelişmemiş, Batılı değerlerden uzak olan toplum bu “kahraman”ı saldırmıştır. Oyun, Batı’nın bu “kahraman”ı kendi halkından koruması ve onun geri kalmış toplumunu azarlaması ile sona ermiştir. Gündüz Aktan, bu olayı değerlendirirken en önemli sorunun “bu büyük ikonoklastın kırılması için ortada herhangi bir ikonun bulunmaması” olduğunu savunmaktadır.⁸⁹

Özür dileyen Türkiye Türklerinin içinde bulunduğu psikoloji, sorunun diğer taraflarından daha büyük gibi görünmektedir. Çünkü bu sefer, birden fazla sorun bulunmaktadır. Kendini suçlayan, tek suçluyu kendisi gören, Batı’yı kutsallaştıran, hatta tüm sorunların çözümünü Batı’nın eğitimliği doğrultusunda değişmek olarak gören, yaralı ve savunmacı bir kimlik söz konusudur.

İlginç olan bir başka nokta, bu özürlerin ne kadar işe yarayacağıdır. Suçu kabullenmek ve özür dilemek, Türkiye’ye gerçekten vaat edilen, örneğin Avrupa Birliği üyeliği gibi kapıları açacak mıdır? Özür dileyenler, hangi düşüncelerle böylesine büyük bir sorumluluğun altına girmektedirler? Bütün bunlardan daha da önemlisi, Ermenilerin tepkisidir. “Özür diliyorum, suçluyum” sözlerini duymaya gerçekten hazır durumda mıdır? Aslında Ermenilerin, “öteki”nin özürlerini işitmesi ve onları affetmesi çok zor olacaktır. Çünkü bu, mevcut geniş grup kimliğinde değişiklikler yapılmasını gerektirir. Bu da, ortak bir kaygı yaratacaktır.⁹⁰

87 Gündüz Aktan, “Henüz Amaçlarına Ulaşamadılar (2)”, 31 Mayıs 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da Irkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 139.

88 Gündüz Aktan, “Soykırım: Yeni Gelişmeler (2)”, 3 Kasım 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da Irkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 161.

89 Gündüz Aktan, “ Vah Vah!”, 20 Aralık 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da Irkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 162.

90 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, ss. 202-203.

Batı'nın Psikolojisi

Ermeni meselesinin sadece Türkler ile Ermeniler arasında olduğunu var saymak büyük bir hatadır. Batı ya da Avrupa olarak adlandırdığımız ülkeler bütününe yaşananlar ve sonrası ile ilgili etkisi ve rolü büyüktür. Avrupa, 1915 olaylarının gerçekleşmesine neden olan I. Dünya Savaşı'nı çıkarmakla, grupları kışkırtmakla kalmamış, daha sonra olayların “soykırım” olarak adlandırılması ve “suçluların” cezalandırılması yönündeki arzusu ile de olaylara dâhil olmuştur.

Avrupalıların psikolojilerinin incelenmesi, sadece sorunun içinde yer almalarından dolayı değil, aynı zamanda insanlığa karşı en fazla suçun işlendiği kıtanın Avrupa olması bakımından da gerekli görülmüştür. Soykırım, Avrupa çıkışlı bir uygulama olup, Avrupa tarihinin ve kültürünün bir parçasıdır. Orta Çağ'dan başlayarak antisemitizm, engizisyon, kölecilik, sömürgecilik, cadı avları, cüzamlıların kırımı ve bilimsel ırkçılık gibi pek çok soykırım ve benzeri örnekleri görülmüştür. Üstelik, eski dönemlerde Aristo, sonrasında ise Kant ve Hegel gibi büyük düşünürlerin görüşleri ırkçılığa meşruiyet temeli sağlamıştır.

Avrupa tarihi, yabancı unsurların veya marjinal olarak görülen grupların yok edilmesi ile doludur. Avrupa kıtasında farklılara ya da zayıflara yönelik ayırıcılık hareketlerini antik Yunan dönemine kadar götürmek mümkünse de, zulüm ve yok etme tarihini 11. yüzyıldan başlatmak daha doğru görünmektedir. En başta Yahudiler, eşcinseller, cüzamlılar ve fahişeler dönem dönem toplum için tehlike olarak görülmüş, çeşitli sorunlar nedeniyle suçlanmış ve zulüm görülmüşlerdir. Farklılıkların “marjinal” ve dolayısıyla “tehlike” olarak görülmesi ve bir şekilde yok edilmesi, Avrupa tarihinde yüzyıllardır mevcuttur.⁹¹

Avrupalıların düşüncesinde, bireylerden oluşan toplumda uyumun sağlanması, bunun için de farklı olanın toplumdan atılması gerekmektedir.⁹² Görünür şekilde yabancı ve farklı grupların tehdit olduğuna inanan Avrupalılar, yok etme sürecini asimilasyon ya da imha yöntemleri ile gerçekleştirmişlerdir. Örneğin hiçbir zaman asimile olmayacakları düşünülen Yahudiler gibi gruplar için yok etme yoluna gidilmiştir.

Soykırım ırkçılığın en son noktasıdır. Irkçılık ideolojisinde sadece ötekileştirme yoktur; ötekinin şeytanlaştırılması da vardır. Soykırım gibi ırkçılığın da anavatanı Avrupa'dır. Müslümanların ve Türklerin tarihinde düşmanlık içeren Avrupa tipi bir ırkçılığın hiçbir zaman yer bulmadığı görülmektedir.⁹³

91 Bu konuda tarihsel bir çalışma için bkz. Robert I. Moore, *La Persecution Sa Formation en Europe X.-XIII. Siècle*, Catherine Malamoud (çev.), Les Belles Lettres, Paris, 1991.

92 Robert I. Moore, *La Persecution Sa Formation en Europe X.-XIII. Siècle*, Catherine Malamoud (çev.), Les Belles Lettres, Paris, 1991, s. 135.

93 Gündüz Aktan, “Soykırımdan Kurtulanlar (2)”, 1 Aralık 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 160.

Avrupalıları psikolojik olarak incelemeye değerli hale getiren nokta, Avrupa tarihinin ırkçılık, soykırım ve zulüm tarihi olması değil, bu tarihe sahip olmalarına rağmen diğer toplumlara yönelttikleri suçlamalardır. Bugün insan haklarının en ateşli savunucuları haline gelmiş olan Avrupalılar, diğer toplumlara bu konuda çoğu zaman abartıya kaçan, kimi zaman da teröristleri ve katilleri savunacak kadar çizgisini şaşırın bir şekilde baskı yapmaktadırlar.

Yahudi soykırımı holokosta yol açan siyasi kültürün temelinde en az 1000 yıllık bir antisemitizm bulunmaktadır.⁹⁴ Avrupalılar, iyi ya da kötü, hangi kültürden ya da gelenekten olursa olsun “Yahudi Yahudidir” diye düşünmüşlerdir.⁹⁵ Haçlı Seferleri Yahudi katliamını da içermiştir;⁹⁶ Yahudiler 1291 yılında İngiltere’den, 1394 yılında Fransa’dan, 100 yıl sonra ise İspanya’dan sürülmüştür.⁹⁷

Holokost, Avrupa tarihindeki tüm diğer insanlığa karşı suçlar içinde özel bir öneme sahiptir. Yahudilere yönelik kırımın dönüm noktası olarak kabul edilmesinin sebebi, Avrupalıların ilk kez yaptıkları zulüm nedeniyle suçlu bulunmalarıdır. Üstelik sadece Almanya değil, Yahudileri ülkelerine sokmayan, köle olarak çalıştıran, eziyet eden veya Hitler Almanya’sına teslim eden Avrupa’nın tamamı sorumludur. Bu suçluluk nedeniyle, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa, insan hakları, azınlık hakları, eşcinseller gibi marjinal görülen grupların hakları açısından büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak bu ilerlemeler, kimi zaman aşırıya varan tuhaflikler da içermektedir. Örneğin bugün Avrupa’da Yahudi soykırımını inkar etmek, hatta olup olmadığını tartışmaya açmak veya yaşananları hafife almak dahi suçtur. Bunun nedeni, bir daha holokost gibi büyük bir facianın yaşanmasının önüne geçmek için antisemitizme olanak tanınamaktır.⁹⁸

Ermenilerin teröre başvuracak ve gerçekleri büyük yalanlarla saptıracak kadar ileri boyuta varan kin ve öfke birikimini açıklamak mümkündür. Fakat Avrupa’nın Ermeni “soykırımı”nı kabul ettirme ısrarı, teröre destek verme ve “soykırım”ı tartışmaya açmaya yeltenenleri cezalandıracak kadar kuvvetli olan negatif duygu birikiminin nedenlerini aydınlatmak daha zor görünmektedir. Her iki grubun da ortak yanlarının kimlik sorunu olduğunu, ortak çıkarlarının ise Türk düşmanlığı ya da daha hafif bir ifadeyle Türk karşıtlığı olduğu söylenebilir.

94 Gündüz Aktan, “Tarihle Yüzleşmek (4)”, 14 Mayıs 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 132.

95 Robert I. Moore, *La Persecution Sa Formation en Europe X.-XIII. Siècle*, Catherine Malamoud (çev.), Les Belles Lettres, Paris, 1991, s. 108.

96 Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 70, 71.

97 Robert I. Moore, *La Persecution Sa Formation en Europe X.-XIII. Siècle*, Catherine Malamoud (çev.), Les Belles Lettres, Paris, 1991, ss. 53, 54.

98 Gündüz Aktan, “İnkarcı Kim?”, 17 Ocak 2006, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 176.

II. Dünya Savaşı sonrasında azınlıkların haklarının korunmasında holocost kadar olmasa da etkili olan bir başka etmen mağduriyet psikolojisi olmuştur. Erol Göka'nın "sahte mağduriyet"⁹⁹ olarak adlandırdığı kavram sayesinde, uluslararası toplum tarafından ezilenlerin ilgi görmesi ve bu ilginin sonuç vermesi, bazı grupları harekete geçirmiştir. Romanlar, Kürtler ve Ermeniler gibi mağdur olan ya da kendilerini mağdur hissedenden gruplar, Avrupalıların suçluluk psikolojisi ile mağduru kayırmasından¹⁰⁰ faydalanmışlardır. Psikolojik analizlere göre, mağduriyet avantajından yararlananlar aslında güçlü olan ve başkalarının mağduriyetinden sorumlu olanlardır. Çünkü, bu düşüncenin ileri sürdüğü, kendi suçlarını bu şekilde temizlemeye çalıştıklarıdır.¹⁰¹ I. Dünya Savaşı'nı çıkaranların ve yaşanan felaketlerden sorumlu olanların, bugün Türkiye'yi "soykırım" nedeniyle suçlamaları belirgin bir örnektir. Ermeniler ve Türkler, bu savaşı çıkarmadıkları gibi, en fazla acı çeken halklardan olmuşlardır.

Avrupalıların Ermenilerle birlikte ileri sürdükleri en ilginç iddia, Hitler'in soykırımı Türklerden öğrenmiş olduğudur. Önce Türklerin Ermenilere "soykırım" uygulaması, Hitler'in de bunu örnek aldığı şeklindeki iddia, Ermenilerin de Almanların da yararınadır. Böylelikle Ermeniler "soykırımı ilk uğrayan millet" olarak tarihe daha güçlü bir şekilde geçerlerken, Almanlar da sorumluluklarını ve suç yüklerini azaltmış olmaktadır. Böylece soykırım Almanlara / Avrupalılara ait bir uygulama olmaktan çıkmaktadır. Öte yandan, "soykırım" bu şekilde banalize edilerek, "soykırım tarihte, her dönem, her yerde olmuştur" şeklinde bir düşünce benimsenmiş olmaktadır.¹⁰²

İtiraf eden, özür dileyen ya da suçlu bulunan toplumlar, aynı suçun başkaları tarafından da işlendiğini ileri sürmeye başlamaktadırlar. Bu psikoloji, bir suç ortağı bulma çabasına benzemektedir. Çünkü soykırım suçlusu olan birçok Avrupa ülkesi, Türkiye üzerinde "sen de bizim gibi suçunu kabul et" diyerek baskı yapmaya başlamaktadırlar. Bu tür ülkelerin en belirgin örneklerinin başında İsviçre gelmektedir. İsviçre, II. Dünya Savaşı sırasında sığınmacı Yahudileri geri çevirmek, kötü muamele etmek, köle olarak çalıştırmak gibi sebeplerden suçlu bulduktan kısa süre sonra Ermeni "soykırımı"ni tanıyan yasayı parlamentosundan geçirmiştir. Bu hareket, kendi yaralarından kurtulmak için

99 Erol Göka, "Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 205.

100 F. Sevinç Göral Alkan, "Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 213.

101 Erol Göka, "Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Ömer Engin Lütem (der.), Genişletilmiş 2. baskı, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 205-206.

102 Gündüz Aktan, "Artan Sorunlar", 21 Ocak 2006, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 172.

103 Gündüz Aktan, "Asıl Sorun", 3 Nisan 2002, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 61; "İsviçre ve Ermeni Meselesi", 28 Temmuz 2005, ss. 144-146.

“öteki” olarak gördükleri Türkiye’yi suçlamak veya kendi ırkçı geleneğine karşı bir tür savunma amacıyla Türkiye’yi günah keçisi haline getirmek olarak değerlendirilebilir.¹⁰³ İsviçre’nin aynı zamanda üç ayrı ulusal azınlıktan oluşan ve parçalanma korkusu yaşayan bir devlet olduğunu, bu korku yüzünden Avrupa Birliği’nin dışında kalmayı tercih ettiğini ve dünyadaki azınlıkların haklarını savunmayı kendi iç dengesi açısından çok önemli gördüğünü de hatırlatmak gerekmektedir.¹⁰⁴ Farklı gördükleri ve kendileri ile karışmasını istemedikleri etnik grupları yasalara uygun bir şekilde kısırlaştırmak gibi ağır bir insanlık suçu işlemiş olan İsveç Parlamentosu; diğer Batılı ülkelerden farklı olarak, Ermenilerle birlikte, Pontus’lu Rumları, Keldanileri ve Süryanileri de Osmanlıların soykırıma uğrattığı halklar olarak kabul etmiştir.

Türkiye’yi Ermeni “soykırımı” konusunda sert şekilde suçlayan ve sözde Ermeni “soykırımı”nı kabul eden tüm Batılı ülkelerde üzeri kapatılmaya çalışılan bir insanlığa karşı suç tarihi olduğu görülmektedir. Belçika’nın Kongo’daki, Fransa’nın Ruanda ve Cezayir’deki, Rumların Kıbrıs’taki, Yunanistan’ın Batı Trakya’daki, Hollanda’nın Srebrenica ve Endonezya’daki, İsveç’in Samilere ve kendi ülkelerindeki “sıradan ırk”a yönelik kısırlaştırma hareketleri ile tüm sömürge güçlerinin Afrika kölelerine yönelik muameleleri, soykırım, katliam gibi insanlığa karşı suçlarını örnek olarak göstermek mümkündür. Bu suçları işleyen bazı ülkelerin hâlâ itiraf etmemiş olmaları suçluluk duygularını artırmakta ve bu ülkeleri diğerlerini suçlamaya yönelik daha da saldırganlaştırmaktadır. Dahası, Fransa gibi bazı ülkeler, yaşananların üzerini kapatmak için, bu dönemleri, tarihlerinin gerekli ve olumlu bir parçası olarak görmektedirler.

Avrupa, her ne kadar ifade özgürlüğü konusunda örnek alınması gereken, ilerlemiş bir medeniyet gibi görünse de, bırakalım geçmişte yaptıklarını ya da bunları kabul etmemelerini, Ermenilere soykırım yapılmadığını savunanları susturmakta, sadece “soykırım”ı savunanları konuşurmaktadır. Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen toplantılarda “soykırım” karşıtları davet edilmemekte, davet edilseler dahi soru sorma hakları sınırlı tutulmaktadır.¹⁰⁵ Basına açık olan kimi toplantılarda ise sadece Türk basınına yönelik sınırlandırmalar getirilmektedir. Bazı akademisyen ve siyasetçilerin “soykırım”ı inkâr ettikleri için Avrupa ülkelerinde ceza aldıkları bilinmektedir. Fransa’da 13 yaşındaki bir Türk öğrencinin, “soykırım”ı reddettiği için okuldan uzaklaştırıldığı ve daha da şaşırtıcı olarak “soykırım”la ilgili ödev hazırlaması istendiği şeklinde bir haber yayınlanmıştır.¹⁰⁶ Çelişkili olan asıl nokta,

104 Gündüz Aktan, “Artan Sorunlar”, 21 Ocak 2006, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 172.

105 Gündüz Aktan, “Henüz Amaçlarına Ulaşamadılar (1)”, 28 Mayıs 2005, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçılık ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 135-137; “Bil Bilseler”, 27 Eylül 2005, ss. 147-149.

106 <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12974305.asp?gid=229>’den aktaran Birsen Karaca, “Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları”, 25-26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.

kendi ülkelerinde “soykırım” karşıtlarını cezalandıran Avrupalıların, Türkiye’de “soykırım”ı kabul edenlere eleştiri yöneltmesini kınamalarıdır.

Ermeni sorunu ile Avrupa arasındaki bağlantı sadece mağduriyet psikolojisi ya da suç ortağı arama ihtiyacı ile sınırlı değildir. Fazla görünür olmasa da, meselenin dinî boyutu da önemlidir. Ermeniler, Hıristiyanlığı resmen ilk kabul eden “devlet” olduklarını her fırsatta dile getirmektedirler. Ermeniler uluslararası sistemde gücü ellerinde tutan Hıristiyanlara, sahip oldukları bu ortak alanı göstererek sempatik görünmeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda, metinlerde sıklıkla “kendilerini Hıristiyan dünya için feda etmiş kurban” imgesi ile tanıtarak dünya kamuoyuna sunmaktadır. Ancak farklı metinlerde Ermenilerin Hıristiyanlığı, devlet olabilmek için araç olarak kullandıkları görülmektedir. Böylece Hıristiyanlık uğruna kurban olmayı seçmiş halk imgesi ile çelişmektedir.¹⁰⁷

Hıristiyanlık ortak paydası sadece Ermenilere değil Hıristiyan âleminin bütününün çıkarlarına yaramaktadır. Bu şekilde Batı, “soykırım”ın mağduru olarak Ermenileri değil Hıristiyanları gösterebilmektedir. Müslümanların Hıristiyanlara soykırım yapmış olması Batılılar için çok önemlidir. Çünkü Batı dünyası çıkışlı ve bu dünyaya ait olarak bilinen soykırım “genel” bir olgu haline getirilmiş olmaktadır. Böylece soykırımların sadece Avrupalılar tarafından gerçekleştirilmediği ortaya çıkmakta ve suç, bir kez daha, başkaları ile paylaşılarak hafifletilmektedir.

Bu noktada tek dikkate değer olan konu suçun hafifletilmesi değildir. Aynı zamanda Türklere yöneltilmesi de bir o kadar önemlidir. Batı’nın sahip olduğu ırkçı düşünceler ve nefret duyguları genellikle Türklere yöneliktir. Fakat psikolojik olarak değerlendirildiğinde Avrupa’nın bu görüşlerini “deplacé” etmeye (yer değiştirme), diğer bir ifadeyle yön değiştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu şekilde kendi duygularını Türklere mal etmeye çalışarak, örneğin “Türkler ırkçıdır, Kürtlere karşı ırkçı nefret duyuyorlar, zaten aynı şeyleri Ermenilere de yapmışlardır” şeklinde düşünebilmektedirler. Bu tezlerle kendi düşüncelerini güçlendirmektedirler.¹⁰⁸

Bazı Batılı ülkelerin Ermeni “soykırımı”nı kabul etmesi ya da “soykırım”ı inkâr etmeyi suç sayması şeklindeki kararların hukukî temelden yoksun olduğunu, bu nedenle bağlayıcılığının pek bulunmadığını hatırlatmak gerekmektedir. Bu kararların ya da yasa-benzeri maddelerin kabul edilmesinin temelinde iç politik oyunlar veya psikolojik kazanımlar bulunmaktadır. Tıpkı Ermeni diasporasının asimile olmadan var olabilmek için Türk düşmanlığına bağımlı olması gibi, Batı da

107 Birsen Karaca, “Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmaj”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004, ss. 165-166.

108 Gündüz Aktan, “ Artan Sorunlar”, 21 Ocak 2006, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa’da İrkçilik ve Türkiye’nin AB Üyeliği*, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s. 172.

kendi günahlarını itiraf etmek için Türklere muhtaçmış¹⁰⁹ gibi, psikolojik bir sorun ortaya çıkmaktadır.

İrkçılığın geldiği en son nokta olan soykırımın Avrupalılar tarafından psikolojik düzlemde analiz edilmesi gerekmektedir. Fakat Avrupa, insan hakları ve demokrasi gibi ilkeleri kimi zaman göstermelik bir şekilde ön plana çıkararak kendilerine ait soykırım tarihinin, kültürünün ve psikolojisinin üzerini örtmeye çalışmaktadırlar. Bugün gelinen noktada, Avrupa'daki insan hakları ve demokrasi ilkelerinin her ne kadar dünyanın birçok yerine göre ileri düzeyde olsa da, insanların tamamını korumakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Avrupa'da hâlâ ırkçılık, ayrımcılık, kültürel soykırım, aşırı sağ, neo-nazi siyasi hareketlerin güçlü bir şekilde var olması dikkate alınması gereken bir durumdur.

SONUÇ

Ermeni meselesi olarak bilinen sorunun çözümü, tarih belgelerine dayanan gerçekler ve hukukî yorumlar gibi görünmektedir. Rasyonel yaklaşımda doğru görünen bu düşünce, gerçek dünyada geçerliliğini yitirmektedir. İç ve dış siyaset, ekonomi, ilişkiler, paralar, çıkarlar gibi somut olmayan başka etkenler de sorunun içinde mevcuttur. Ancak sorunun en alt tabakasındaki asıl ve temel sıkıntı psikolojiktir. Meselenin içinde var olan tüm tarafların psikolojik çözümlemelerinin ve tedavilerinin yapılmadan çözümün gerçekleşmesi zor görünmektedir.

Tarafların birbirini tanımaması ve dolayısıyla da birbirlerinin psikolojilerini anlamaması önemli bir sorundur. Türk-Ermeni diyalogunun sınırlı kalmış olması, iki tarafın birbirini yakından tanımaması başkalarının da araya girmelerine neden olmakta ve çözümü karmaşıktırmaktadır. Ermenistan'daki Ulusal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Direktörü Giragosian, "birbirimizin elini tutmak için İsviçre'ye muhtaç olduk" sözleri ile başka aktörlerin araya girmelerine izin vermenin sonuçlarına dikkat çekmektedir.¹¹⁰ Sorunun tarafları olan iki ülkeden birinde değil Washington'da bir araya gelinmiş olunması gibi bir başka aracı örneği, diyalog kopukluğunun ve yetersiz yakınlığın işaretleri olup sorunun çözümünün görüldüğünden de zor olduğunu göstermektedir.

Ermeni meselesine psikolojik bir yaklaşımla bakıldığında, geçmişi bir kenara bırakarak geleceğe odaklanmak şeklindeki önerilerin aslında ne kadar hatalı olduğu ortaya çıkmaktadır. "Zaman çökmesi" olarak yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele

109 Gündüz Aktan, "Fransa ve Soykırım", 13 Haziran 1998, *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da İrkçilik ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, s. 17.

110 Osman Sağırlı ve Cemil Yıldız, "Ermenilerin Toprak Talebi Yok", "Küs Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 23 Nisan 2010.

alınmış olan kavram, çatışmaları çözme girişimlerini daha karmaşık hale getirir. Çünkü resmî diplomaside, katılımcılardan talep edilen, “geçmişe gidilmeyip, bugünde kalınması” şeklindedir. Ancak geçmiş travmalardan söz etmek ve duyguların gün yüzüne çıkmasına izin vermek kimi zaman gerekli olmaktadır.¹¹¹ Önemli olan; geçmişle ilgili duyguların ve meselelerin üzerinin örtülmesi, konuşulmaması, bir tarafa bırakılması değildir. Sağlıklı olan davranış biçimi, geçmişteki yaşananların bugünkü sorunlardan ayrılarak ait oldukları yerde bırakılabilmeleridir. Ancak bu şekilde, halihazırdaki sorunlar daha gerçekçi biçimde tartışılabilir.¹¹²

Uzun vadeli çatışma yaşayan gruplar arasındaki diyaloglar boyunca, katı ve düşmancıl duruşlar gevşetilebilir. Bu şekilde, söylemin yapısı suçlamalar ve karşılıklı atışmalardan çıkarılarak, her tarafın kendi duruşunu açıklaması şeklinde değiştirilebilir. Daha sonra gerçek ve sağlıklı müzakerelerin yolu açılabilir. Yapılması gereken, “zaman genişlemesi”nin yaratılması, yansıtmanın denetim altına alınması, gizli duygu ve fantezilerin saptanması, ak-kara düşüncenin değiştirilmesi ve yas tutmaya başlamanın yöreklendirilmesidir.¹¹³

Geçmiş konuşulsa, ortaya dökülse, nefret ve öfke duyguları açığa çıkarılsa, suçlamalar yapılsa, yas tutulsa dahi sağlıklı tartışma ve diyalog ortamına başlanamayabilinir. Çünkü Ermenilerin var olma nedeni “soykırım” kurbanlığı ve bununla bağlantılı diğer konulardır. Ermenilerin Türklere gelen empatiyi, özrü, anlayışı kabul etmesi için Ermeni kimliği ile ilgili sorunların da ortadan kalkması gerekmektedir. Bugün Ermenilerin grup olarak kim olduğunu belirleyen, büyük oranda çektikleri zulümdür.¹¹⁴ Bu zulmün suçlu görülen grup tarafından kabullenilmesi, Ermenilerin ortadan kalkmaları anlamına gelebileceğinden, kimliğin yeniden başka taşlar üzerinde kurulması gibi orta vadede dahi güç görünen bir süreç gerekmektedir.

Bir grubun veya onun liderinin bir başka gruptan af dilemesi fikri, eğer gerekli zemin gerçekten hazırlanırsa güçlü bir davranış olabilir. Affedilme, ancak acı çekmiş olan grup yeterince yas tutmuşsa mümkün olur. Burada odaklanılması gereken asıl mesele, sadece af dileme eyleminde olmayıp, yas tutma çalışmasına yardım etmek olmalıdır. İnatçı büyük grup çatışmalarının derinlere inmeden, uzun zaman ayırmadan kısa süreler içinde çözülmesi sağlıklı görünmemektedir.¹¹⁵

111 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 305.

112 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 306.

113 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 315.

114 Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Medine Banu Büyükkal (çev.), Everest, İstanbul, 2007, s. 202.

115 Vamık D. Volkan, *Kanbağı Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam, İstanbul, 1999, s. 266.

Ermeni meselesi ile ilgili olarak suçlamalar, suçlu ilan etmeler, susturmalar, cezalandırmalar, özür dilemeler, özür beklemeler, özrü kabul etmemeler, empatiler, empati nedeniyle kaygılananlar gibi çok sayıda farklı psikolojilerde gruplar bulunmaktadır. Osman Sağırılı ile Cemil Yıldız'ın Türkiye Gazetesi'ndeki Ermenistan gezileri ve röportajlarından oluşan yazı dizisindeki anekdot Ermeni meselesindeki "kim kimin hesabını kimden soracak" sorununu esprili bir şekilde özetlemektedir:¹¹⁶

"Adamin biri lokantanın önünden geçerken camdaki yazıya gözü takılmış: 'Sen ye torunun ödese!' İçeriye girmiş güzelce karnını doymuş. Tam kapıdan çıkarken; 'beyim hesap' demişler. 'Yazıyı görmüyor musunuz?' diye çıkmış bizimki. 'Yazı doğru beyim biz sizin yediklerinizin hesabını zaten istemiyoruz. Dedenizin yedikleri beyim' demişler.

BİBLİOGRAFYA

- AKTAN, Gündüz, "Bellek ve Tarih", *Açık Kriptolar. Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa'da Irkçılık ve Türkiye'nin AB Üyeliği*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006
- ALKAN, F. Sevinç Göral, "Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009.
- BARON, Robert A., *Exploring Social Psychology*, Allyn and Bacon, Boston vd., 1989
- BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Yayıncılık, İstanbul, 2000
- CEM, Feride, İş'te Portre: Vamık Volkan, *Sabah İşte İnsan*, 28 Aralık 2008.
- ÇAMLİBEL, Cansu, "Diasporanın Haletiruhiyesi", *Hürriyet*, 18 Nisan 2010.
- EREN, Oya, TRT1 Ana Haber, İzlenim Haberi, 2 Mart 2010.
- EVREN, Gürbüz, *Sömürgecilik Tarihi Işığında Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002
- FRANTZ, Douglas, "Unofficial Commission Acts to Ease Turkish-Armenian Enmity", *The New York Times*, 9 Temmuz 2001.
- GÖKA Erol, "Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu", *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2009
- KARACA, Birsen, "Ermeni Kitle İletişim Araçlarında Yaratılan Ermeni İmajı", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2004.
- KARACA, Birsen, "Yeni Bir Toplumun Bellek Oluşturma Çabalarına Ermeni Senaristlerin Katkıları", 25-26 Aralık 2009 tarihlerinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri: Disiplinlerarası Yaklaşım* konulu eğitim programında davetli konuşmacı.
- LÜTEM, Ömer Engin, "Facts and Comments", *Review of Armenian Studies*, No 18, 2008

¹¹⁶ Osman Sağırılı ve Cemil Yıldız, "Ermenilerin hayat Felsefesi Herkesle Kavga Etmek", "Küs Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2010.

- MOORE, Robert I., *La Persecution Sa Formation en Europe X.-XIII. Siècle*, Catherine Malamoud (çev.), Les Belles Lettres, Paris, 1991.
- MCCARTHY, Justin, *Muslims and Minorities*, New York University Press, New York, 1983
- ÖZDEMİR, Haluk, "Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 14-15, 2004.
- PASCAL, Julia, "A People Killed Twice", *The Guardian*, 27.1.2001.
- SAĞIRLI, Osman ve YILDIZ, Cemil, "Ermenilerin hayat Felsefesi Herkesle Kavga Etmek", "Küs Komşu Ermenistan" başlıklı yazı dizisi, *Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2010.
- ŞİVGİN, Lale, Vamık Volkan ile röportajı, *Tercüman Gazetesi*, 23 Kasım 2007.
- TÜRKMENOĞLU, Fatih, Vamık Volkan ile röportaj, *Milliyet Gazetesi*, 23 Eylül 2007.
- VOLKAN, Vamık, *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Everest, İstanbul, 2007
- VOLKAN, Vamık, *The Need to Have Enemies & Allies*, Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey and London, 1988
- VOLKAN, Vamık, "Official and Unofficial Diplomacy: An Overview", *The Psychodynamics of International Relationships*, Vamık D. Volkan, Joseph V. Montville, Demetrios A. Julius (der.), Lexington Books, Toronto, 1991
- VOLKAN, Vamık, *Politik Psikoloji*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1993
- VOLKAN, Vamık, *Kanbağı. Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam, İstanbul, 1999